

PROLOGO BAT EDO

Joxe Azurmendi

Printzipioz, prologo-edo hau nobelaren aurretik joateko pentsatuta egin da: hale-re ez du nobela ezertan osatzeko-edo burujoperik, pretentsiorik, ez du izan nahi nobela hobeto irakurtzeko ere lagungarria, nolabait hura interpretatzeko saio posibleen artean posible samar bat baino. Nobelari dagokiola, berdin-berdin irakur liteke aurretik, ondotik edo batere ez.

Nobela, eta ez saioa, interesatzen zaionak, zuzenean nobelara jo besterik ez dauka 77 orrialdean.

(Zer esanik ez, irakurleak berak egin beharko duela azkenean bakoitzak bere interpretazioa).

Gauza bera epilogoaz.

“Niri apaizak eta apaizen kontuak ez zaizkit aspaldian interesatzen”, esan bide dio autoreari lagun batek —lagunkiro— nobela irakurrita.

Izan ere, gaia da hemen apaiz bat eta bi emakume. Apaiz baten gutunak duzu nobela hau: bere grina humano, humanoegi, ezagunak eta berak lagun bati komunikatzen dizkion barne azterketa superfizial samarrak —ez malizia puntta bat gabe, halakoxeak emanak autoreak, interesatuagoa gogoeten edukietan baino haiek kiribilarazten dituzten mekanismo obsesiboetan. Itxuraz bederen hori da dena —*bekatuaren itzala*— apaiz neurotiko baten egonaldian euskal herriska batean.

Bekatua, tradizio batean, emakumeari esaten zaio. Apaiza eta emakumea: gai bat ote da oraindik?

Zeini axola?

[1]

Ez da denbora asko (“gure gazte denboran” esango al dut?), bekatua eta grazia, apaiza, giza pasioen drama, Jainkoa, edo haren ukoa, apaizaren fedea ala apostasia (Unamunoren *San Manuel Bueno*, Barojaren *El Cura de Monleón*), oso nobelako gai serioak ziren oraindik, zinema eta teatroan ere arrakastaz esplotatuak Europa osoan, publiko hedatsu baten eraspen gartsuenarekin. Claudel, Gide, Mauriac, Bernanos, etab., momentuko literato frantses eta ingeles sonatuenak, orduan uste genuenez behintzat; aspaldiko irakurketen nire memoria ez da handia, baina Graham Greeneren *Agintea eta aintza* eta, esaterako, literarioak aparte, danbada sozialak ziren, gazteon begi-handigarri, beharbada egon ere kontsumorako eskaintza gehiegi bestela ez zegoen gerraondo berdotzean, kontsumo eta kontsolazio literariorako besterako baino apenas gehiago; eta, batez ere, Espainia eterno berrian inongo gutxiena egoterik zeukaten eremu-eremuan problema latzenak planteatzen zituztelarik betiko atzerritar eskandaloso haiek. Pentsa, Tabasco Estatuan Mexikon, baina Espainia frankistan eta Pio XII.aren inperioan pentsatu hori dena, pertsegizioari fedegatik baino gehiago harrokeria eta burugogorkeriagatik ihes egin ez zion apaiz bat, arras eroria bitartean eta narrastua, bere lohikeria moralaren sapa zikinean, bakardadea jasan ezinez alkoholari emana, kanpesina batekin alabatxo bat izana, ia ume zela bide okerretik galdua berau ere. Bere bekatu mortal guztien zamak zamatuta, landa-herrisketako klandestinitatean bizi da, poliziak adina bere kontzientziak pertsegituta. Parrokianoen aurrean lotsa gorriak janda sentitzen da, ahulegia da halere bizimodua aldatzeko. Mozkorrago eta obse-

sionatuago bere bekatuekin, makina bat aldiz deliberatzen du, bere buruaz kupituta, handik aldegitia, absolutzioa emango liokeen apaiz onbera bat mugaz bestaldean bilatzeko eta konfesatzeko eta beste bizimodu bat Jainkoarekin bakean egiteko. Baina badaki, bestalde, Tabascoko kristau sinestunentzat apaiz ustel negargarri hauxe beste apaiz posibilitaterik ez dagoela eta bere eginbidean jarraitzen du. Bere barruko ondikoaren ikusle, ikusle errukitsua da herritar xumeen miseria guztiena ere, eta ongia besterik ez du nonahi egiten. Azkenean, nobela dibertigarri baten gora eta behera eta peripezia guztien hondarrean, teniente ateistak harrapatu eta hil egiten duenean, ez da santu baten martirio santua, ororen buruko graziaren garaiena: moxkor errukarri baten heriotza miserablea besterik ez da berriro; ordea, bere buruaz ahazturik, gaixoei eta hiltzorian zeudenei ezkutuka sakramentuak eramatearren irabazia! Zeinek eta, berak hainbeste lagundutako judas batek saldu du. *Consummatum est...* (tenientea, biolentzia, bekatua, grazia, odola! Baina motibo berdinak in *Dialogue des carmélites*, Bernanos, etab., beste hainbat eta hainbat nobelatan). *Jakin*-en, “Graham Greene eta apaiz baten fedea”, autore beraren *Lore-ontzien etxola* komentatuz, Ildefontxo Olaberriak 1964an idatzi zuen, nire kurtsuko lagunak. Orain hogeita hamar urte. Denbora da.

Bekatariaren eta ahularen miseriaren ondoan, izpirituaren luxuria zegoen, santutasunaren atleta publiko miretsiaren barru-barruko fiaskoa eta umiliazioa, haurren begi beren xotiltasun maitagarri guztian diabolikoak, Jainkoaren gorroto luzeak egunero bihotzondoa jan dion ume galduaren ama negargabe geratua, bertutetsuaren tentazio mutu atergabea —*Un curé de campagne, Sous le soleil de Satan*—, santuaren bekatua, desesperazioa, argiarekin

eta graziarekin bateginda deabrua eta infernua. Eta izpiritu isilean barne-egoten den biolentzia.

Txillardegi fedea, bizitzaren sentidoa, etab., nobelan planteatzen hasi zenean gure artean, Orixek ez zion inola ere ametitu nahi izan, kaletar txankame zirtzil hark beneran problema larriagoak eta “tentazio handiagoak” sufrituzakeenik berak eta santuek baino. Tentazio handiak edukitzeko ohorea ez dago normahirentzat.

Hala izaten da nonbait. Hala bide dio San Joan Gurutzekoak. Eta gutxienez hala irakurtzen genion guk Julien Green beste nobelista handiari *Moïra*-n. Joseph Day, Jainkoak beregana hotsegiten diola ikasten duen egunean amiltzen da bekatuan. Zerurantzako bulkadak bizienak direnean izaten omen dira zentzuen eta haragiaren irritsak ere atzarrienak, bata zein bestea dena su bat bera bailitzan izpirituaren hega-borroka-lamara itsuan, esperientzia mistiko gorenaren unean plazer sensual puru handienak inbaditzeraino (irudimenak Berniniren “Santa Teresa Ex-tasian” dakarkigu begion aurrera). Bata zein bestea kontzientziaren ezabapen momentua besterik ez dira, esango genuke guk, razionalistak gara eta. Izpiritu-bizitzaren barrutik, aldiz, momentu horretan arimak bere burua inmolatzen du, diferentzia, Jainkoarekin eta Denarekin urtu eta unibertsoan bategiteko. Bakarrik, sarraskitu eta sakrifika-tu egin behar horretarako lotuta gauzkaten gauza banako horiek, maite ditugunak, limurtzen gaituztenak, menperatzen gaituztenak eta hortxe berean diferentziaren kontzientzia minera behartzen, bategin nahi eta batzeko egiaz desira hauskor mingotsa beste lokarrik ez daukagulako haiekin, urruntasuna gehiaraziz. Esistentzia, diferentzian eta urraduran esistentzia da. Atezuan eta urduritasunean.

Etorkizko batasun maternalaren oroimina eta antsia azkengabea.

Nola lotzen dira bi mutur obsesionatu horiek, santua eta bekatua, extasi mistikoa eta biolentzia barbaroa? Kontua berria ez da, ia topikoa bai. Borgesen “Los teólogos” ipuintxoan histrioi edo ispilutar hereseak “de la mortificación y el rigor pasaban muchas veces al crimen”. Esan zaharra da noski ertzek elkar ukitzen omen dutela. Baina nola ukitzen dute?, hori da galdera. Nola iristen da idealismo birjinazkoenetik odolezko krimenera. Katakombetik gurutzadetara eta ebangeliotik Inkisiziora: konbertituezin den arima —menderatu eta poseditu alegia ezin dena—, triskatzera eta kiskaltzera. Burdinazko bide mistikoitsu bat al dago norbere grinaren ezabaketa asketikotik desioen objektuaren ezabaketa kriminalera, barruko furia kateatuak kanpoko triskantzan jabaltzeko, mendekatzeko?

Joseph Day fatalitate batek hertsatuta bezala atxikitzen zaio Moirari. Faszinatzen duen fatalitate bat, ez deritzo alferrik *Moira* neskari. (*Ananke* dago, patu beltza, guztien hondamendia ekarriko duen katedraleko arxidiakono Frolloren Esmeralda neska ijitoarenganako pasioaren histori hasieran Victor Hugoren *Notre-Dame de Paris*-en: “c’est sur ce mot qu’on a fait ce livre”). Destino da. Hala da natura. Dramaren hasieratik bertatik ari zaio Joseph Dayri itzal pozoia legez barnera isurtzen Moiraren sorgintzinoa, haren absentziak berak barrenkorragotua inkontzientean. Mrs. Darek “hara, Moirak bere toxa ahaztu du” esanez, Josephhek lo egin behar duen oheburkotik jasotzen du hura. Baina hitz banalok Josephen belarrian harribizi gelditzen dira, memoriatik tantaka-tantaka haren inkontzientera sartzen, haren jabetzen, emekiemeki itsutzen, obsesionatzen. Moira etorri datorkione-

an, orduan, seduzitzeko asmoz, Josephek gotorki ihardukiko dio noski atakeari, baina ihardukiaren ihardukiak bera hipnotisatzen du. Osoki sor eta axolakabe antza eserita, faszinazioak azpira ez dezan ahaleginetan, Desdemonaren iratetzeko eskena irakurtzekoa egiten enplegatzen da, burua ustez han ez daukalakoan, ezin du kontrolatu eta. Baina hantxe asko dauka, eduki, bai, edo dabil, berak jakin gabe: ukimenezko ezer esanahi ez zuen sensazio epel leun hutsal bat aski da gero, Moïra badoala dakusanean, bat-batean deskarga elektrikoa bat bezala drama shakespeareano berria deskateatzeko Josephen subkontzientean, neska dohakabearen asasinatoaz.

Bistan da, Josephek ez du neska hil nahi, bere irrikaren objektua nahi du akabatu. Bere ahultasuna, bere derrota. Derrota baino gehiago, bere barruko beldurrak. Derrota beldurrak. Hortxe dago haren fatalitatea.

[2]

Horiek gure irakurraldiak.

Gaztaroko gauzok erlatibatzea ez zait egiten zaila, berak erlatibatu dira eta aspaldi nahikoa eta gehiegi. Tenore hartan “existentzialismoak” (Camus, Ingmar Bergman, etab. kontzeptu horretan sartzeko adina zabaleraz ulertuta) absolutuki agintzen zuen kulturako eremu guztietan, filosofian (Heidegger, Sartre), teologian (Barth, Bultmann), teatroan, zineman, modan. Eta, beraz, problema “existentzial” guztiz-gutztiz serioak dramatikoki planteatu gabe, ezerk ez zirudien aski serioa eta guk, jende serioak, aintzat hartzea merezizkoa. *Godoten zain* Beckettena (1953), *Rhinocéros*, Ionesco (1958), *Arrotza*, *Izurritea*,

etab., oroimen kultu arruntean gaur arte geratu dira titulu batzuk, uste dut. Giroa oroitzea zailagoa da. Iraultzak eta errebolta ere, ez ortodoxoak behintzat (Sartre, Simone de Beauvoir, Merleau-Ponty), existentzialistak ziren orduan. “68ko maiatza” baino dexente geroago etorri dira Hegoamerikako nobelaren deskubrimendua eta, beti aipatzen den mugari hori hartzeko. Alegia, “berriaren” muga, hemen ala Europan, eta literaturan ere (teatroan, nobelan), existentzialismoak markatzen du, gero nobela hegoamerikarraren edo formalismoaren boomak baino askoz unibertsaikiago. Mikel Lasaren *Novela berria Hego Amerikan*, Martin Ugalderen hitzaurreaz, 72koa da, autoreak “atzerrian bizi naizela” idatzia gainera, eguna hemen baino egun batzuk lehenago argitzen duen tokiren batean esan nahi da.

Gaurko gazteei kontuok ez interesatzea ulertzen dudala baino lehen, Mendigurenen nobelak atmosfera horrekin zerikusirik ez duela, esan behar dut. Halere ez dut uste “ene garai” zaharra defendatzen agertuko naizenik, funtsean oraindik problema gazteak direla horiek, betikoak direlako, ustetua bainago zeharo. Kasu honetan, apaiz gaixoti batek inkarnatzen duen gizonaren grina sexualen arazo unibertsal eta betikoa (oso bestelako *Bi Anai* testuan Daniel “ume handi” gaixoa da instinto, esan dezagun, “gaiztoaren” biktima), problema aktuala orain ere, ausaz elizjendea bera ez izan arren aktuala zenbaitentzat.

“Ez zait interesatzen” batek adiera ez hain neutrala ere izan lezake, batez ere tartean apaizak eta badabilta narrazio bateko gaian, eta Euskal Herrian beldur izatekoa da, erraz edukiko duela halakoxea. Zer egingo diozu! Basalurrotan kultura gutxi dago eta jende xume askoren jarrrerak, ez dago gaurko gazteak ikusi besterik, oso ele-

mentalak eta superfizialak izaten dira. Axalkeriak, axala ikusten du. Axalean aurkitzen ditu problemak eta asma-zen ditu esplikazioak. Axalekoak edukitzen ditu —iraunkor-
rak bai, are bai eternoak ere— filiak nahiz fobia amorratuak. Eta guk jende sakonok sakonki mesprezaten ditugula, ez daukat esan beharrik, axalkeria horiek, anti-
klerikalak eta. Oraingo gaxte erradikal gaizkiesanon lainezeriak eta txilioak. Gu jende tolerantzia eta europarra gara, eta badakigu problemon humanotasuna edonon auriritzi gabe ezagutzen, erlijio-jendeetan ere.

Gertatu ahal ez balitz, gertatu ahal, kulturaren itxurazko axalkeriaren azpian ezkutaturik, ihardukiaren eta uko itsuaren tankeraz, gure kultura horren izugarritzko salaketa begiargia egotea, damuz tolerantzia guztiak baino sakontasun handiagokoa, iluntasuneraino sakon. Gure gogaibideen azkenaldeko historiak horrelako zerbait bentsuraz pentsaraz bailiezaguke, begiratzen bada esaterako —“euskara zaharra” praktikatzen hasteko ere bide batez— testu magistral bat honelakoxea (*Mayetzeco ill edo Birgina chit santari*-n aurkitzen da) euskal jendearen heziera eta ilustrazioko franko arrunta XIX. mendearen buruan.

1714-en urtean galgarri eta oitura gaiztoetara emandaco bi gazte Flandes

-en estudiatzen ceuden. Jan-edanean eta naierara jostatzen egun bat eman ondoan, emacume galduen echean gaua igarotzeko ustean joan ciran. Béretaco bat, atsedeteco ustean chit beranduan bere echera biurto zan; baña bestea bere gurari lizuna asetzegatic, Babilonia-co calizaren condarretarañooca edateco ustean, bertan gueratu zan. Lenengoa, bere echera irichi zanean, egun oro errezatu oi zuen Ave-Maria bat errezatu etzuelacoaz, conturatu zan; artaraco gogo andiric ezpaceucan ere, erdilotan bederic bere hura errezatu zuen. Oyeratu zan, eta nola añ necatua

bacegoen, bereala loác artu zuen; baña luzarora beguira egongabe, bere guelaco atean colpe izugarriac aditu cituen. Bereala esnatu, eta orra non atea idiquigabe patu gaiztoco bere laguna ichura izugarri bildurgarrian bere aurean icusten duen. Izu-laborriac artu, eta atea ichia cegoela hura sartzeaz arritu, eta garrasi eguiñ, eta esan zuen: ¿Au cer da? Eta patu gaiztoco lagunác eranzun cion: *Jaquin bear dec, ecen Jaungoicoaren asmo zucenen erara, hí eta ni gaur arratsean infernura amildu bearrac guiñala; baña hí Ave-Maria errezatu diocan Birgiñac libratu au eriotzetic: ni berealatic condenatua neagoc. Onelaco caletan* (calea icendatuaz) *ceagoc demonioac hill duen nére gorputza*. Eta eguia orretan seguru ipintzeco su eta gárrac botatzen cituen, eta sugue izugarriac aguinca puscatzen cioten colcoa zabaldu eta eracutsi cion. Orduan beñgoan beguietatic galdu citzayon. Beste au bereala oyetic jeiqui, eta ematen zayo negarrari, eta onela cegoela, san Franciscoren comentuan Maitinetaraco jotzencituzten ezquillótzac aditu, eta ots ayec Jaungoicoaren deyac cituelaco uste osoan, an dijoa corrica elizara, eta ango Erligiosoen óñetan auzpeztu, eta leya eta aleguiñ guciáz escatzen die habitua, guertatu citzayon gucia contatuaz. Lenengo artan federic eman etzioten; baña berác señalatu cien calera Erligioso batzuec joan, eta guci hura eguia zala, icusi zuten, bada patu gaiztoco lagun zanaren gorputz hill izugarri itsustua an topatu zuten. Orduan Erligiosoac bestea berengana artu zuten, eta penitenciazco biciera gogorra Erligioan asi, eta bere bici gucian Mariari esquer eta ezagüerra chit ona gorde ciozcan, on eta mesede añ señalatu hura berari zor ciolaco.

1888koa da, karlistaden fingaitz definitiboaren ondo-koa, eta idazle txit liberal garaitzaile batena alajaina, euskaldun gazteak infernuko bidetik izuarazteko testu pedagogiko hau —nobelako apaizaren garai ingurukoa hortaz—; baina ez gure apaiz horrena, eskolamaisu gipuzkoar ilustratu batek paratua baizik arima gazte kastoen onbiderako (horrelakoxeak baitziren orduko txit liberalak hemen, oraingo txit progre batzuk bezalaxe), zeini hartua

edo itzulia diokeen ez dakidala. Ez zaigu gaizki etorriko, gure gaur hau zein atzok sortu duen apur bat gogoratzea.

Gregorio Arrue euskal idazle hernaniarra, Bonapartearen eta Van Eysen lankidea, jakintsutzat hartua euskal gauzetan eta erudito begirunez ikusia probintzian, herriko maisua zen Zarautzen, azken karlistada altxatu zenean. Maisuak udalak izendatuak izaten ziren orduan (azterketa batzuk pasata). Hamaika iskanbila sortu zen horrela, udallerri karlistan maisua liberala edo liberalean karlista zela eta ez zela medio. Zarautz karlista zen eta, udalak ez bazuen ere maisua kargutik kendu, honek bere kabuz badaezpada Getariara hanka egitea hobe iritzi zion, zaparrada pasa arte, han garnisoi liberal bat zegoen eta. Baina gerrak uste baino gehiago luzatzen zuen eta Arruek Donostiako udal liberalari (zeinek bai, kargugabetua baitzuen bertoko maisua karlista izateagatik, hots, “la osadía bastante para publicar, en ridículo alarde, sus ideas reaccionarias” edukitzeagatik, Konstituzioari zin egiteko Udalaren aginduari lotsagabeki uko eginez) maisuaren lanpostu eske idatzi zion, honela aurkeztuz bere burua eta egoera: “perseguido por los partidarios del oscurantismo por sus ideas liberales, y sobre todo porque procuraba imbuir en los niños de su escuela las mismas ideas: amenazados él y toda su familia con el fusilamiento por el feroz Cura Santacruz, al aproximarse éste a Zarauz, al principio de la guerra, tuvo que buscar el recurrente su refugio en la fortificada villa de Guetaria, con su familia, abandonando en su precipitada fuga su ajuar de casa, que luego fue vendido por los carlistas de Zarauz. Desde entonces se halla comiendo el pan amargo de la emigración, estando año y medio en Guetaria, sin más recursos que los que le dan sus hijos del producto de su trabajo”. Arrue jauna, bada,

ez da oskurantista eta erreakzionarioa, liberal pijoa eta progresista da.

Gizartea Estatuaren eta Elizaren mendetako uztarpetik askatu nahi zuen liberalismoak. Iraultzondoko mugimendu gisa, XIX. mende hasieran, batez ere indar kontserbazale eta errestituzaleen (“kontrairaultzaileen”) aurka ahalegindu da, arrakasta diferenterekin Europako Estatu ezberdinetan. Liberalismoaren ardatza izan da gizakia, bere arrazoimenari eskerrak, izaki autonomo (“bere legea berak daukana”) eta bere buruaren nagusia bera izateko aski trebe delako ustea; beraz, gizon-emakumeak bere burua ongienik libertatean burutzen duelakoa, ez Estatuaren eta ez Elizaren abaro beharrik gabe. Norbere jabetasun eta kontzientzi askatasunaren printzipioa, hitz batean, protestantismotik merkatu ekonomiaraino historia egiten. Europan hori.

Liberalismoa eta: hitz handiak ideia txikientzat, ecco gure hixtoria! Hau da, liberalismoa gauza ederra da, ederra izan den leketan; ez da ederra, ederra izan ez den leketan eta gauzetan.

Gustatu, asko gustatuko litzaiguke gure gauzak bestelaxeago izanak izatea, liberalismo polit bat arbaso edukitzea esaterako gure genealogia kulturalen. (Euskaldunok ez al gabiltza beti etorki “noblean” setatuak? Odol nobletasunaren “mitoa” barregarritu den orduko, batzuek arrapaladan bilatu dituzte, beren buruak non “birralineatze-ko”, izpirituaren leinu nobleak). Baina Elizanburu eta, Guilbeau eta, “gorriak” dira ikusten ditugunak “mito baserritxuritarra” kantatzen kantari, adibidez (cfr. *Orixeren alde*, 1977, 25 eta hurr.), gero EAJ-PNVkoa izan omen den “ideologia erreakzionario” hori (I. Sarasola, *Euskal Literaturaren Historia*, 1971, 34 eta 54 hurr.). Bilintx as-

ko maite dugu denok, liberala: bere poesia, bere destino tragikoa. Baina Bilintx hiritarra, Donostiako kale zaharretako poeta erromantikoa (justu “euskal erromantizismoa” ez dugu batere karlista izan!), zer izan zen errealki? Apenas ideario baten militantea. (“Utz nazatela bakean lane-giten!” ideologia bulgareko gizajoa ez bada). Familia pobreko arotz pobre gisa lanean —autonomo gisa alegia— ezin aurrera irten eta, ekonomikoki “ordenuaren zerbitzuetik” eta funtzionamentu onetik etorri behar izan zuen bizitzera, ekonomia laborariko eskualde batean kaletar gehien antzera, Estatua buruhanditzen ari zen hartan, merkatariz gizontxoak edo izan ezik: aurrena estanko moduko baten kontzesioa lortu zuen, gero enplegatu municipal postutxo bat (kontserjea Teatro Zaharrean), “La Correspondencia”ko korrespontsalarena egin zuen gerra bitartean, ahal zituen zerbitzuetxoak han-hemen eskainiz “ordenuari” ahalegiten zuen horrela bere diru apurrak ateratzen. Bilintx talentu irakurzalea eta argia Becquer-en eta Campoamor-en txirlorek zeharo miratzen zuten —haren kultura ikusteko. Emazte analfabetoa esposatu zuen (normalena, bestalde, %70 inguru analfabetoa zen populazio batean), gero ikasi behar izan zuen irakurtzen eta idazten estankoan lan egitearren. Bilintx hil zenean —bonba karlista batek triskatuta— boluntarioen konpainia batekoa baitzen, haren gorazarretan bere kapitainak idatzi du gure poeta erromantikoa eta gudari liberala, ez askatasunarena, baina “furioso defensor del orden” izan zela. Izan ere, gaur arte berdintsu jarraitzen duela horrek ematen du, terminologia ofizial gobernamentalean karlistak ez dira “los del desorden” besterik; eta liberalak “ordenuaren zaindaria” dira, ez “askatasunaren soldadoak”, inportantea ordenua da eta. Egundoko ahaleginetan Arruek literatura er-

lijiosoaren armekin defendatu eta bermatu nahi zuen ordenu bera. Aita Villasanteren *Historia de la Literatura Vasca* aipatuko dizut: “La lista de traducciones de Arrúe (casi todas publicadas en vida suya) es larga y copiosa. Sin ánimo de ser completos, mencionamos las principales: Vida de San Ignacio (Tolosa, 1866), Explicación de la Doctrina Cristiana, de Santiago Mazo (San Sebastián, 1858), La Devoción al Corazón de Jesús, del P. Mendiburu, trasladada de su dialecto original al guipuzcoano (Tolosa, 1883), *Baserritar jaquintsuaren echecho escola* (el libro de don Juan José Moguel trasladado del vizcaino al guipuzcoano), Vida de Santa Genoveva de Brabante, de Cristóbal Schmid (Tolosa, 1885), las Meditaciones del Padre Villacastín (Tolosa, 1880), las Glorias de María, de San Alfonso de Ligorio, traducción castellana de Ramón García (Mariaren Gloriac, Azpeitia 1881), Sobre la Comunión frecuente, de monseñor Segur (trad. del francés, Tolosa 1883), Ancora de salvación, del P. José Machec (Tolosa, 1883), Piénsalo bien o Modo fácil de salvarse (Tolosa, 1884), Escala para subir al cielo (Tolosa, 1886), Visitas al Santísimo y a la Virgen, de San Alfonso María de Ligorio (Tolosa, 1887), el Kempis (Tolosa, 1887), Mes de mayo (Tolosa, 1888), Novena a San Roque, a San José, a la Purísima, a la Virgen del Carmen, etc.” (Liberalak holakoak baziren, zer ez ote ziren karlistak?!).

Guk liberalismorik ez dugula eduki, esan liteke (Ernazimenturik, Erreformarik, Ilustraziorik, Erromantizismorik... ez daukagun moduan, eta bai Erdi Aro txar azkengabea, gure historia ez europarrean). Liberal kritikotik izan nahita ausarki ekin (XVIII) eta liberal piadoso bilakatuta belaunaldi gutxi geroxeago (XIX): Iraultzak ikararitutak aurrena, erret ordenuaren ofizio eta benefizioko gero,

Gorte gorako urraztadura artean berak zerutartu Nexka, Birjina, Erreginaren imajinaren kontenplazioan autoseduzitu burgesto probintziano hurrena. Betiko dikotomisten errezeloak irioteko: honekin ez ditugu ezertan hobetzen karlistak, zeintzuk esplikatzeko seguruena egia den Foru santuak adina Mazzini eta Garibaldi deabruak behar direla kontuan eduki, eta eskierki gutxiago ez Aita Santu gaixoaren egun horietako penak Erroman baserritarrenak Euskal Herrian baino. Liberalismo eta karlismo horiekin XIX. mendean, XX.ean integrismoa ez da parajeotan arrotza izango.

Monzonek kontatzen du, haren familia Bergaran jende jauna zen eta, haurrean apaiz karlista bat eduki zuela etxean maisu. “Txispa eta bihotza beti gertu zituen harek, mendirat gazteekin irten eta aitzinean emanen zitzaizkion Jainkoaren etsaiak oro bertze mundurat igortzeko laster”. Apaiz karlista horiek estuak ziren. “*Egiak ditu eskubideak oro; gezurrak ez*’, erraiten ziguten anitz aldiz gure etxerat meza eman, pittat musean ari edo iluntzean solas egiterat etortzen ziren apez lagun on haiek. Eta makila eskuan ukanen zuen beso gogorreko aitzindaria eskatuko zioten Jainkoari, Espainiako buruzagitzat. Jainkoaren etsaiak, suaz behar bazen, suaz zapalduko zituen gizona”. Halere, “apez nafar karlista bihotz handiko hura joan zelarrik, bertze gipuzkoar ‘integrista’ bat ekarri ziguten, eskola-emaile, etxerat”, darrai kontatzen Monzonek, esplikazio honekin:

“Baziren haatik, denbora haietako apezetan, karlistak baino barne-estu eta zorrotzagoak ere: integristengatik mintzo naiz. Jansenius izanaren semeak ez baziren ere, haren lehengusuak omen. Xuxenak haiek ere: bertzeei bezain gogor egiten baitzioten bere buruari. Baina... seiga-

rrren aginduari buruz behintzat, hatsa hartzea ere ez zen haientzat erraza bekatu egin edo eginarazi gabe. Leku orotan, deabruaren adarrak eta buztana ikusten zituztelarik, munduko agintari eta gizon gehienak ziren haientzat deabruaren mutil. Emaztekiak areago, haatik. Oi emaztekiak!, gizonari bekatu eginarazteko sortuak! Zeruko ateark hertsia-hertsia ziren haientzat, arras gutti baitziren katolikotasunean aski xuxenak; eta erraiten dutenez, maiz egiten omen zuten otoitz ere «por la conversión del Santo Padre»... Jainko maitea! Hamazazpi urterekin ere, ez zigun neska gazte bati begiralditxo bat ematen utziko. Gu neskatxa batekin mintzo? Jainko maitea!”.

Asiatikoak bilakatu gara: eta ez “seigarren aginduan”, *Mila gau eta gau bat gehiago*-ko sentsualitateko asiar libre break, baizik eta “mendebaleko zibilizazio” humanista razional omen hau definitzeko orain urteren batzuk erabiltzen zen erkapenaren zentzuan (oroit Mirande; Txillardegiren *Huntaz eta Hartaz*). Asiako tenplo eta jainkotzarrek, Grezia airosoko txanbelinekin konparatuta, itzelezko botere masak dira, munstrosoki zabal-handi ahaltuak, zentzuen eskumena eta irudimena bera gainezkatzen dutenak, ez dute gizakiaren neurririk, zanpatu egiten dute izpiritu indibiduala. Asia “Jeinuaren etsaia” da (Hölderlin). Despotismo teokratikoa da: “El individuo carece de personalidad moral”. Hau da, “mientras que nosotros —nortasun eta kontzientzia zutiko europarrok— obedecemos porque sacamos de nosotros mismos lo que hacemos, es en Oriente la ley algo que vale por sí mismo, sin necesidad de tal asistencia subjetiva. El hombre no percibe en la ley su propia voluntad, sino una voluntad ajena por completo a él (...). La ley moral se halla impuesta al hombre; no es su propio saber. El hombre no obedece li-

brememente, sino que obedece, sin más. La ley de la voluntad es, para él, la ley de un déspota” (Hegel). Erantzukizun pertsonalarentzat lekurik uzten ez omen duten erraldoikeria espantagarri horiek eta deabru asiaticoko lazgarriek, mendebaleko gure parte hau behintzat majo azpiratua eduki dutela, ezin da duda asko geratu, hezkuntza moralerako pedagogia terrorista horren bistan. Honelako arrazoiek, arrazoimena ez dakit, sentsibilitatea kolpatzen dute, sentimenduak azotatu, irudimena espantatu, indibidua eta askatasuna eho, biharko zoriona eta poza agintzeko gaurko zorigaiztoa eta ikara sartu hezurretaraino. Eta asiaticoko hark oraindik maiestasun terrible bat gutxienez bazeukan handiro solemne, hemen gurean neurrigabekoaren sublimetik —non guztia hondoratzen eta funditzen den, Hegelek esango lukeenez— neurrigabeko doilor hutsera narrastu nahi izan da izpiritua ikararen esklabu lotzeko.

Katolizismo terrorista honen aurka (Nemesio Etxaniz bat oso kontziente izan da!), ulertzen da fede garratz horretan hezitako anitz gaztek Europan, ez Euskal Herrian bakarrik, argitasun eta armoniaren agerkundea deskubritzea Grezian, edo Ernazimentuan, paganismoan, berdin da liberazio promesa bat bezala izan ala tentazio eta amenzu bat bezala bere arimarentzat. Unibertsitate Bibliotekako lorioan zeuden jainko grekoen estatuei begira, faszinatuturik eta ikaraturik batera egoten zen Joseph Day. Jainko gurtzifikatuaren aurka, zorientasuneko eta armoniazko zerutasun bat adierazten zen, eta gozameneko mundutasun bat ber denboran, irudi haietan, estudiante gaztea bere fedean zalantzaz eta larritasunez kordokaraziz.

Greziara behin eta berriro itzuli beharra dago beti, esaten zuen Camusek. Zer aurkitzeko? Grezia tentazio bat

eta esperantza bat da izpiritu mendebaldarrarentzat, hastapenak beti izaten diren eran bakoitzarentzat. Baina hastapenetan bertan egon da gure madarikazioa.

[3]

“Lurraren gainean ez dago ezer lotsagabeagorik eta nazkanteagorik emakumea baino”, zein dena delako Homeroak dio jada Odisean (XI, 427). Tradizio biblikoan Eba dagoen maneran, Hesiodoren Teogonian ama guztien amagoia Pandora dago, munduko lau aldeak gaitz guztiekin bete dituen bere kutxatilarekin, “honela etorri zen mundura emakumearen genero hondagarria, kalte handia gizonentzat” (Theog. 591). Emakumea, gizonaren aurka bere bihurrialdiagatik mendeku bezala olinpotarrek asmatutako kalamitate hankabikoa besterik ez da unibertsoan. Horregatik Jainkoek ederra bezain gaiztoa egin zuten propio, errepikatuko du Hesiodok, iruzur eta maltzurkeriaz betea, “ezbehar zoragarria”, gizonak hobeto kastigatzeko halakoxea asmatutakoa zigorra, haiek engainatzeko eta behin eta berriro zorigaiztoan jausarazteko: mirari bat ikusteko, tormentu bat jasateko, “hala bidali zuen Zeusek gizonengana emakumea, asmo gaiztoz izorra”. Ezer zuzentarako ezgauza, zeinahi okerkeriatan trebe, Euripidek emakume bati berak esan eragingo dionez. Etxekalte, berritsu, zuri, nonzeberri, gezurrontzi, likits enasa, susalbero, ñañar: mila tokitan egina dago eta ez du merezi marasmo femininoaren iraindegi grekoaren beste bilketa bat egiten luzatzea. Kontatzen da, lagunekin landan zihoala behin, Diogene kinikoak andre bat ikusi omen zuela oli-

bondo batean urkatuta, eta komentatu zuela: “Oi, zuhaitz guztiek holakoxeak eman ailitzate fruituak!”

Hernan Cortesekin Mexikora joandako gosekil abenturero eta bandito espainol ez oso santuak emakumerik gabe monje antzean zihoazen bezala beren korrerietara, sexualki beren asea edozein indisa lehentxeago gudukatu eta azpiratu eta mesprezatutako herrikorekin bilatzeko arrapaladan eta segi bidea, hala-hala ehundaka urtetan iparraldetik peninsula helenikoa uhinka-uhinka inbadituz joan ziren horda indogermanikoak (“grekoak”), ohartarazten du E. Bornemanek, artzain-ehiztari nomada gizonezko hutsen hordak ziren gehienbat, ekonomikoki aberasteko armaz konkistatzen zuten lurraldea (kultura nekazarikoa) eta bertako jendea jopu gisa ustiatuz, eta sexualki histeko kasta gudariaren barruan garaituekin nahasteke homofiliara makurtuz edo populu azpiratuan harrapatzen zituzten emakume manupekoak gozatuz. (Gogoratzen bada, Erromako historia berdintsu hasia dela —alaba sabinoen arraptoaz—, mendebaleko gizarte politikoaren abia-gunean ikusita dago sexuen arteko harremanaren oinarri eta funtsa zein izan den). Emakumea sexu objektu soil bilakatzen da, eta sexu objektua usa eta abusadio objektu, ez partner, plazer momentu baterako ere. Baina andrearen eta gizonaren artekoa elkartasun arras korapilotsu bihurria bilakatzen da hortik. Andrea, horrela, maitatu nahi litzatekeena da, ezin dena maite: h.d., desiraz desiratzen dena, ez litzatekeena ordea desiratu nahi, erdeinatzen delako; arrak harroputz gutxiesten duen eme ahul zikin lurtarra, eta sekretuki miresten eta gutiziatzen den ikuskari zerukoa; eduki nahi litzatekeena eta berak zauzkana, zenbat itsuago irrika (edukitasunean hartaz jabetzeko, zeuretzeko) eta berak zu zauzkanagoa; ederrago, desiragarria-

go, menperatu nahiago eta jada zeu menpekoago esklabeariaraino zure haren desiran. Handik hara, esklaba da jabea jabearen; menperatua da domeinatzaile ezkutu, garaitua garaile, edukitasunean hartua edukile. Desira, h.d., emakumea, ordenuaren hondamendi totala da. “Gizona delarik ordenatua, emaztearen iaun eta nabusi izaiteko, guttiarekin ere, amorioitsuak, haragiaren apheetitu desordenatuak, hausten du ordenantza haur: gizona egiten du emaztearen muthil eta azpiko”. Kaos hutsa. Menpetasuna, etengabe inbertitzen ari den erlazio bat bilakatzen da, zein zer pirrikan jirabirutzen ari diren subjektu eta objektu baten artean. Menpegabezia, aldiz, batak zein bestea galdu egin duten zerbait bihurtu da andre-gizonen bizieran; askesi gogor bidez eta pasioen kontrolez lortzeko helburu urrun eta neketsu bat, ideal moral bat. Horrela ez dago ordenu posiblerik munduan. “Noli turbare circulos meos”, gizonak emakumea garaitu arte ez duke bakerik.

“Emakumea da sekula Zeusek sortu gaizkirik gaiztoena, eta burdinazko txingeta bat bezala gorputzaren birundan ezarri zigun”, bukatzen da Semonide Amorgokoaren poema ianbiko famatu bezain lazgarria emakumeei buruz. Emakumea gizonaren patu tragikoa bilakatu da. Gizonak apurtu beharra dauka esteka hori (emakumea/patua), gaudituz beharra dauka nolabait, libre eta bere buruaren jabe izango bada.

Dilema hori nahikoa ikusten da Platonen Sinposioan (geure gauzak ere ia ez ditugu ezagutzen, baina Zaitegik euskaratuta dago *Oturuntza* tituluarekin). Maitasun platonikoaren diskurtsuaren ondoan, mundu guztiak ezaguna hori, mendebaleko literaturan eta kulturaren halako pisua eduki duena, Ernazimentuan guztiz gain, Aristofaneren beste maitasunaren naturaren esplikazioa dator izkribu

horretan giza-jatorri androginoaren mitoarekin. Hasieran gizakia arra eta emea batera omen zen, ar-emea, lau eskuarekin, lau zango, bi aurpegi, sexu biak, etab., osoki bikoitza. Gizaki argiak ziren bai argiak haietxek, lau begirekin ikusteko eta belarrirekin entzuteko, lau eskurekin borrokarako eta hankarekin edozein aldetara tximista batean korritzeko; gogoetan berealdiko burutapen handiak ei ziztuzten orobat; baina, helas, supermanok ere matxinatu egin ziren eta hilezkorrei eraso zieten, zeruak gora hasi ziren beraz eskalatzen, olinpotarren gain berak ezartzeko asmoz. Zeus eta beste jainkoak larri omen ziren Olinpogan, ez zekitela zer egin. San Migel falta zuten. Nekez gogartu eta gero parlamentuan, azkenean Zeusek irtenbide salomoniko (aitortu behar, gizona erdibitzearen justizia hori topos bitxi samarra dela) hauxe asmatu zuen: androginoak bi zati egin, erdibitu alegia, horrela ahulago bihurtuko, herbalduko, eta apalago eta jainkoen esanetara otzainago ibili beharko zutelakoan. Eta oraindik lotsagabekearian irauten badute, jarraitu zuen Zeusen proposamen duak, eta bakean bizi nahi ez badezate, beste bitan ebakiko ditugu berriro, zango bakarraren gainean ibil daitezten (“bildur izatekoa dugu — irakasten du moralak hemen, moral grekoak esan nahi dut — jainkoenganako behar bezalakoak izan ezik, berriz ere ez ote gaituzten erdibituko”: jainkoekin beti zuhur ibili behar da). Esan eta egin. Horregatik, bada, oraingo gizonak askoz erkinagoak dira antzinako haiek baino, “jentilak” baino, Homerok ere eta tradizio greko guztiak “behialako heroien aroaz” esaten zuen bezala. Batez ere, ordea, oraingo gizakiak erdibanakiak dira, eta lehiaren lehiaz bere beste erdiaren bila eta bila antsiatzen dira (gaztelaniazko “laranja erdiaren” bila), ez baitute onik izaten aurkitu arte; eta, aurkitu uste

dutenean, elkarrekin urtu eta batu baizik ez dute nahi, berriro biren lekuan bat izateko, gorputz bat, haragi bat, izpiritu bat izan, hau da, berriro etorburuzko osoak.

Andrea eta gizona bi izatea (maitasun homosexuala orain albora uzten ari gara) kastigua da beraz. Gizon grekoak hala sentitu bide du. Hots, gizonaren “ezaskitasuna” ez da lehenbizikoa eta etorburuzkoa; diferentzia hori (eta darion dependentzia) ezabatu beharrekoa da; imajina genezake zeinek beharko duen bere diferentziari utzi eta “batasunezko ordenu naturalean” berekitasun propioa galdu! Eta hots, era berean, ez da naturak betidanik agindutakoa, gizona bere gurarien hala menpeko ibili behar izatea, nola ikusten dugun, emakumea den bezalako urdekeria ziztrin bategatik bere jauntasuna galtzeraino eta garramura idoitsuen jopu azaltzeko lotsaizuneraino: zigorra da hori ere, ugazaba grekoak daki zein mingarria!

Erreparazi beharra dago bide nabar, tinkatua dela birtartean Grezian jatorrizko bekatuaren eta zigorraren irudipena —batzuek mitologia orfikoa ohi deritzoteneko ideia— eta antropologia berri bat moldatzera ekarri duela pentsamendua, batez ere tradizio pitagorikoan, musika, matematika eta horiek landu dituenean, izpiritua hitz birtartean. Gizakia —esan dezagun: filosofikoki— erdibitu egin da bere barruan. Orain arima eta gorputza da erdibana. (Arimaren ideia bistan da ez dela biblikoa: Greziatik joan da Bibliara). Bekatu handiren baten kastiguz dago arima gorputzean sartuta; espetxeratu edo “hobiratuta”, Platonek gero topikoa egin den soma/sema hitz-jokoarekin adieraziko duenez: gorputza (*soma*) arima lurperatuta dagoen hilobia da (*sema*). Arimak, bada, ezin maita lezake gorputza biziak hilobia edo presoak kartzela baino gehiago. Eta haren eginkizuna, orduan, edo filosofoaren

eginkizuna bederen, gorputza garaitzea izango da, zentzuen menpetasunetik askatzea, materia gainditzea, bere erraietako sentimenduak eta grinak eta minak iraungitzea, munduaren lokarriok, eta “hiltzen ikastea” munduari, eta berriz garbi geratzea, jatorrizko edertasun eta nobletasun guztian. Egia purua xerkatzen duenak, are gehiago eder purua dastatu nahi dezanak, hastapenean hasteko faboragari izandako zentzuen laguntza maketsa oztopotzat baztertuz, soilik izpiritu hutsa baliatzen du gero, “eta momentu horretan filosofoaren arimak gorputzaren mesprezu goren-gorenkoa sentitzen du, eta handik eskapatzen du, eta bakarrik egotea bere baitan irrikatzen du”, esaten digu San Joan Gurutzekoaren poesia mistiko hoberena inspiratu duen Platonek *Fedon*-en.

“Platonikoa” ohi deritzo hain zuzen diferentzia eta menpetasuna gainditzeko soluziorik grekoen horri, behar bada Sokrate izpirituko barrutasun sekretuetan eta maitasunaren misterioetan iniziatu zuen Diotimarena izan arren berez (oroimen urrunean “Du schweigst und duldest...” dario belarrira Hölderlin zaharra xuxurlan), arte magikoe-tan eta aztitasunean jakituna ei zen Mantineako emaztekiarena — Musilen Diotiman (amodioaren ikertzaile sexoteknikoa, etab., bilakatzen dena), zinez Ermelinda Tuzzi omen deritzon dama, edo Hermine baino ez egiazki, malizia sakoneko figura inbertsioa ikusi behar da, nire irudiko, Viena inperialeko gizarte “platonikoa” karikaturatuz. Diferentziaren eta menpetasunaren gaindipen mistikoa da. Estetiko-mistikoa, nahiago bada.

—“Filosofoaren propioa iruditzen al zaizu, jatea eta edatea bezalako plazer deituez arduratzea?”

—“Ez horixe, Sokrate” —erantzun zion Simmiak—, “inola ez”.

—“Eta maitasuneko plazerez?”

—“Ezta ere”.

Maitatu eta gutzizatu, ederra egiten da (gustatzen dena). Ederra da maitagarria; maitagarria, desiragarri, gozagarri.

Ordea ederraren laketasunak edo gozamenak daukana, milikatu eta, ase eta berdindu orde, gehiago behar izateratzea eta suhartzea da. Sua bezala baita, eta “suak eztu behin ere erraiten asko duela”. Gehiago eman eta gehiago behar, “edanago, egarriago”: ederzalea, gorputz eder baten maitasunetik abiatu eta —kasurako mutil edo neska eder bat—, edertasunaren aurkikuntza esperientzia gorputzar baezpadako batean eginez hasirik noizbait alegia, ederrak asko direla gorputzak munduan laster ikastetik, gorputzekoa baino “arimetan den edertasuna begibetegarriagozat iriztera” paseaz (arte, zientzia; aberriari eskaintzea amodioa, edo kausa justu bati, etab.), beti gorago doala, ederragotik ederragora, idealagora, ezingo da sosegatu Edertasuna bera jo arte, “beti ere den edertasuna eta sortu gabea, eta suntsitu-ezina, gehitu eta beheratu-ezina”. Nahikoa ezaguna da Platonen doktrina hori dena, hartan gehiago pausatu behar izateko. Agian gutxiago ezaguna Lafitte baita halere —Zaitegiren antzera— geure artean bertan, barkagarri bedi haren pasarte hau Platonen esplikazioan osorik aldatzea:

“Eros-ek alabainan ba omen bageramatza lehenik mutiko lerdenen maitatzerat, eta mirets-arazten dauku gorputzen ederra.

Hortik aise igaiten gira bazterren eta gauzen ederrerat, arinago eta garbiago egiten baitzaiku sendimendua.

Gorago hel gaitezke: nola ez zaiku bihotza pirpiraka hasiko, arima onen eta heiek eginikako ongiaren ederra ikustearekin?

Oraino egin dezagun urhats bat goiti: zoin xoragarri zuhur eta jakintsunek dir-dir jalgi-arazten dauzkuten egia handien ederra!

(...) Gorputzen ederra, ongiaren ederra, egiaren ederra, horra hirur edertasun-xirripa gutienetik gure hel-menean. Zertako ez lukete nunbait ithurburu eder bakar bat? Eta zertako gure maitasun argiak ez ginderamazke azkenean haren miresterat... bizi huntan berean?

Gu ez gira Platon bezain fida gure sortzezko jiteari: beldur gira bekatuak gure begia itsu edo goibel, mundu huntan gireno.

Bainan, bertzalde, biziki ausartago gira girixtinoak: harek «betiereko edertasuna» ikusi nahi du eta aski zaio; guk hartaz nahi dugu jabetu eta batasunean gozatu”.

Horra bada nola Elizako Gurasoek —greko hutsak baitziren kulturalki— konbertitu zirenean, beren ideia grekoak eraman zituzten kristautasunera (aisea igar liteke, Genesaret lakuko arrantzale Ekialde Hurbildar batzuen kulturak zer balio ahal zuen, munduaren ikuskera berri ofiziala Inperioan —zibilizazioan esan nahi baita— intelektualki artikulatzeko), eta horra nola hemen denok grekoak izaten jarraitu dugun, asko uste gabe, dialogo patxarosoan aurkitzeraino geure egunotan Lapurdin Platon jaun eta Lafitte kalonjea.

Filosofoak utzita: emakumearen patutik askatzeko bide eskuarragoa, oso simple, hura erostea da (ezkontzea). Orduan, soro bat edo ahuntz bat bezalaxe, emaztea etxeko jaunaren edukitasuna duzu. Egon ere, horrelatsu egon da emakumea Grezia klasikoan (joniarrean behinik behin, Athenain adibidez; tribu doriarrak beste tradizio batean

kokatzen dira), merkaduria preziatu ongi zaindu beharrekoa bezala eresia eta gordea, kalera irtetea ezezen, leihotik begiratzea ere galarazita, etxe barruko ginezeoan —emakumeentzako gela apartean— kasik preso. Haren egitekoak ehunak eta gorua eta umeak haztea dira. Atarian begira jarrita andre bat, bertsoak jartzeko nabarmentzio lotsagarria gizonarentzat eta etxearentzat iruditu izango zitzaien *agoraio* kontakatiluei! Etxeko afari eta sinposioetan, gizonetako bakarrak hartzen dute parte, andreak ez daukate gomitatuen bistan agertzerik ere (festa animatzeko zitaristak aparte, noski). Ez dute parte gehiago hiriko gorabeheretan: andreak iritzi politikorik edukitzea barregarria zen (ebidentea baita, adimenik ez dutela eta gutxiago zuhurtziarik). Perikleren politika arrakastatsua Aspasiak inspiratua izan zitekeelako susmo hutsak —zorronez egiazkoa zela dirudienak—, estratego iaioari sekularo galarrotsak eta satirak kosta zitzaizkion (Aristofane komediantearenak esaterako) herikideen aldetik, eta bere omen pertsonal guztiak ez zuen gizarte garaikide matxoak emazteari auzi laidogarri bat ipintzetik salbatu. Literaturako testu ugarietara sinestez gerotan behintzat, emakume grekoak lepatxuri eta ama birjina artean ematen du partitzen zirela (Arrueren parabolan, ikusi da, emakumea rol bietan eskenaratzen da. Zer jazoko ahal zaio, baina, bere neurosian irudi biak nahastuko zaizkionari?). Lehenengo topikoa maizago aurkitzen da, emagaldurena, ez noski gehienak halakoxeak zirelako, gizonek hala uste edo gutxienez hala baieztu beharra zeukatelako baizik, horrela erraz justifikatua zeukatelakoan haien presondegia, menpekotasuna alegia eta kontrola, hots, etxeko ar nagusiaren nagusitasuna eta manua; eta ama birjinarena berdin, balio berbera duelako.

Emakumea mehatxu begiberdea da, peril gorria beti ordenuarentzat, zanpatu ala gainditu egin behar, zer erre-medio! Bestalde, emakumea materia da, haragia da, eta haragia anti-izpiritua. “La femme est *naturelle*, esan du greko garbi-garbian Baudelairek; c’est-à-dire, abominable”. Emakumea natura da; gizona kultura. Gizona artea da. Emakumea, libre eta eroa, antzelandu eta diziplinatu, kultibatu gabeko materia da. Instintoa da: burges grekoak munduan beldur gehiena zuen eztanda irrazionala, “histeria” (*hystera* umetokia da). Bera, izan ere, razionalitatea da eta zentzu txukuna, apolinikoa. Hortaz egokitasun gutxikoa da gizonarentzat emakumearekin lotzea (berdintzea). Harreman sexualak, emaztearekin, haurrak izateko behar adina eta norbere nagusitasuna emaztearen aurrean inoiz ere galdu gabe. (Periklek bere emaztea “maitatzea” snobismo ridikulua iruditzen zitzaien Athenatarrei). Etimologikoki emakumea esateko *gyné* hitz grekoak “haurgina” esanahi du. Oso zabaldua zegoen gainera koitoak (emakumearekin!) gizona ahuldu egiten zuela —esperma “gizonaren indarra” da— eta atletek kontinentzia gorde behar zuten, aspaldikoa da entrenamendu arau hori. Aho-tsa ere galtzen omen da aktibitate sexual handiarekin eta teatroko aktoreek, zitaristek eta erretoreek ofizioko areriotzat edukitzen omen zituzten emakumeak. Plazer konturik ez, noski: “El placer —dice el viejo catecismo pitagórico— es malo en todas las circunstancias; porque vinimos aquí para ser castigados, y deberíamos ser castigados”, aipatzen du E. R. Doddsek. Autore honen esanera, ezkontza kondenatu eta harreman sexual oro gaitzetsi duen filosofo inportante bat Enpedokle Agrigentokoa izan da, urrezko sandalietakoa, medikua eta naturaren araupean hertsiki bizi nahi zuena (“hala bere menduak

nola filosofiak higuinarazia ziotena kultura”, Hölderlinen dramán), legendaren arabera Etnako bolkan-zulora bere burua bota eta jainkotu omen zena.

Honenbestez, bada, haragiaren borroka grekoa da; “apaiza” grekoa da; “izpiritua” grekoa da: “el puritanismo no sólo se originó en Grecia, sino que la mente griega lo llevó hasta sus últimas consecuencias teóricas” (Dodds).

“Baina niri grekoak eta beren problemak beste bost axola zaizkit”, ostera diezaguke, apaizak eta apaizen problemak bost axola omen zitzaizkionak. Eta egia da: inkulturak ez dauka problemarik.

(Eta zer egin, problemarik ez daukanarekin?).

Problemak, ez gutxi, bere iturri guztietatik, gure kulturak dauzka zalantza gabe.

[4]

[Hemen gertatzen ari dena da, kristau izateari utzi omen dion asko dela estupidokiena kristaua. Ni baino, hori salatzen (emana diot neure buruari grekoa eta kristaua biak sentitzeko asturuaren baimena) badaude beste batzuk hobeak, Gil Bera, Patziku Perurena, etab. Baina beldur naiz, ez zaiela ulertzen, edo ulertu nahi].

W. Reich eta besteren batzuekin, Herbert Marcuseren *Eros y Civilización* oso modan egon zen “68ko maiatza” zelako haren inguruan, originala dexente lehenagokoa bazen ere. Badakit “razionalitate berrian” ospe gehiegi ez zaiola gaixoari geratu, baina, liburua irekitzen duen paragrafoak adibidez, apartekorik ezer izan gabe, oraindik merezi du aldatzea: “El concepto del hombre que surge de la teoría freudiana es la acusación más irrefutable con-

tra la civilización occidental —y, al mismo tiempo, es la más firme defensa de esta civilización. De acuerdo con Freud, la historia del hombre es la historia de su represión. La cultura restringe no sólo la existencia social, sino también la biológica, no sólo partes del ser humano sino su estructura instintiva en sí misma. Sin embargo, tal restricción es la precondition esencial del progreso. Dejados en libertad para perseguir sus objetivos naturales, los instintos básicos del hombre serían incompatibles con toda asociación y preservación duradera: destruirían inclusive lo que unen. El Eros incontrolado es tan fatal como su mortal contrapartida: el instinto de la muerte”.

Zerk sortzen du gure ondoez edo “alditxarra kulturala”, deskontentua, desosegua, unadura, Freuden titulu oso popular batek iragartzen zuen legez? (“Gu” orain europarrongatik esaten dut, gu ere pixka bat bagara eta). Zerk eramaten gaitu behin eta berriro, geu pertsonalki, baina masak ere bai, gabetasunean samintzera adina, aisetasun material guztiarekin ere deseroso sentitzera, sakon tristetzera; ongizatearen erdian eztanda absurduenak erakustera, tupust-tapast maiteena ditugun gauzak apurtzera askotan, egin nahi ez genituen keinuak eta erasoak egitera, estremismo suntsitzaile edo utopia ilargitarrenetara? Eskolarik diferenteenetan aspalditxo jeneraldu da mende-baleko kulturaren zentzugabetzeaz eta krisi orokorraz mintzatzea, soziologian, filosofian, moralean nahiz zientzian eta politikan edo erlijioan, artean.

Ilustrazioak, halere, eskolaren eta argien aurrerapenetik, herrien zorientasun eta oparotasun dirdaitsuak agindu zituen, gure Zalduntxoan ahotan ezti gozo ziren *felicidad* eta *prosperidad* luma-eder haiek, zerua lurrera ekarri behar zizkigutenak. Argiak ekarri ez zituenean, suarekin

etorri-behartu nahi izan ziren. “Askatasun borroka” teoriko eta praktiko mailuzkoz eta odolezkoz josita gaude XVIII. mendetik XX.era. “Progresatu” asko egin dugu epe horretan. Lehen mende-ilara luzean baino gehiago be-launaldi gutxian. Nagusiaraztea progreso guzti horrekin lortu den oparotasun-kultura, alabaina, barru-barruraino errepresiboa ageri da, gainditu nahi zen arkaiko, superstizioso, ilunditarra bezalaxe. Bistan da, proiektu ilustratua beste mito eta “ilusio” bat gehiago izan dela —esanahi freudianoan— mendebaleko ilusio-historia luzean; arras hutsegin duela, hutsegin beharra zeukala, zeharo bestelako diagnosi batetik hasi beharra daukagula hortakoz, giza-bere edo gizapiztiaren “argiketa” berri kupidagabe batez.

Hala, Freudena diagnosi etsitua da, “ilusio” gabetua eta, horregatixe, “kontsolazio gabekoa” garaikideentzat, guztiek funtsean pertsegitzen dutena horixe bakarrik omen baita golkondoan, iraultzaile frenetikoek bezala fededun santularioek (*El Malestar en la cultura*, 1930).

Kultura deritzona gizon-emakumearen barruko bi lera etsairen konpondio modu baten lorpena da (“el resorte de toda actividad humana es el afán de lograr ambos fines convergentes: el provecho y el placer”). Edozeinen ego soil arruntak bere beharren eta nahikariaren betetasuna espero du aurrenik; baina ezinbestekoa gertatzen da “plazer-raren printzipio” zilegizko hori begiratu eta antzaldatzea “errealitatearen printzipioan”, kultura eraikitzeko, h.d., gure barruko piztia egoista hezi eta gizartekotu beharra dago, eta lana, ordenu sozial bateko arauak, hierarkia, etab. asumitu beharra, positiboki iharduteko elkartasuna eta laguntasun soziala antolatzen. “Eros y Ananke (amor y necesidad) se convirtieron en los padres de la cultura humana”, formulatuko du Freudek; “el proceso cultural

es aquella modificación del proceso vital que surge bajo la influencia de una tarea planteada por Eros y urgida por Ananke, la necesidad exterior real”. Instintook, berezko xedetik eta atsegintasun aspirazio naturalatik aldendurik eta desbideraturik, beste helburu batzuetarako tresnatzen dira. Zibilizazioa, beharizanen eta norbere gogoaren betetasun-helburua baztertu denean hasten da; grina animaliak instinto gizatiar bihurtzen direnean ingurumenaren presiopean. “Con la institución del principio de la realidad —iruzkintzen du H. Marcusek—, el ser humano que, bajo el principio del placer, ha sido apenas un poco más que un conjunto de impulsos animales, ha llegado a ser un ego organizado (...). Bajo el principio de la realidad el ser humano desarrolla la función de la *razón*: aprende a «probar» la realidad, a distinguir entre bueno y malo, verdadero y falso, útil y nocivo. Llega a ser un *sujeto* consciente, pensante, engranado a una racionalidad que le es impuesta desde afuera. Sólo una forma de actividad de pensamiento es «dejada fuera» de la nueva organización del aparato mental y permanece libre del mando del principio de la realidad: la *fantasía* está «protegida de las alteraciones culturales» —berdin deskontrolatu dabil alegia basamortuko monjearen burua basamortuan eta edozein donjuan haragikoi lizunen irudipenetan— y permanece ligada al principio del placer”. (Badirudi Axular zaharrak filologo berriek baino hobeto ezagutu zuela Freud). Honezkerokultura daukagu: gizadiak teknologia eta zientzia garatzen du, gizarte politikoak eta Inperioak eratu, zuzenbidea finkatu. “El principio de la realidad se materializa en un sistema de instituciones. Y el individuo, creciendo dentro de tal sistema, aprende los requerimientos del prin-

cipio de la realidad como los de la ley y el orden, y los transmite a la siguiente generación”.

Bakarrik, soluzio handi hau problema handia da bera. Izan ere, gizon-emakumea orain zaku bat bilakatu da, nortasun natural bat izan ordez. Marcuserekin mintzatze-ko: “ni sus deseos ni su alteración de la realidad son de ahí en adelante los suyos: ahora están «organizados» por su sociedad. Y esta «organización» reprime y transustancia sus necesidades instintivas originales”. Aitortu behar, hortaz: “Si la ausencia de represión es el arquetipo de la libertad, la civilización es entonces la lucha contra esta libertad”. Garbi asko zioen Freudek berak: “la libertad individual no es un bien de la cultura”. Ondorioz, bada: “cada individuo es virtualmente un enemigo de la civilización”. Freud bereziki “kulturaren eta sexualitatearen antitesiaz” okupatu da. Marcusek honela segitzen dio, gure kulturaren eredu prometeikoari Pandoraren irudia kontrajarriz: “Prometeo es el héroe arquetípico del principio de actuación. Y en el mundo de Prometeo, Pandora, el principio femenino, la sexualidad y el placer, aparece como una maldición, es destructiva, destructora. ¿Por qué son tal maldición las mujeres?... La belleza de la mujer y la felicidad que promete son fatales en el mundo del trabajo de la civilización”.

Androginoa, honela, zinez bi aldiz ebaki dugu: gizar-tetik, behin; eta bere barruan, bigarren. Tragedia esenplar baterako bide-bidean ipini dugu. Gizartean, arrotza da; eta bere buruari ere, arrotza bihurtu da: bere desiren beldur, bere beldurren beldur... “La sustitución del principio del placer por el principio de la realidad es el gran suceso traumático en el desarrollo del hombre”.

Baina gizakia horixe da, eta kultura ere hori da. Ez gaitezen engaina. Historia tragedia da. Eta gutako bakoitzaren bizialdia, halabeharrez, behin eta berrizko frustrazio errota bat da. “Pero —Freud ez dabil inor kontsolatu nahian— cuando se combate, en general, a favor de la renuncia a los deseos y la aceptación del destino, debe poder soportarse también tal contrariedad” (*El Porvenir de una ilusión*, 1927).

Gertatzen dena da, teinkan bizitzeak eta frustrazioak biolentzia sortzen dutela.

(Norbere miseriarekin bizitzen ikasi behar. Diferentziekin eta problemekin bizitzen).

[5]

Baina etsitzen ere bai?

Zergatik bilakatu dira kulturen, naturan baitezpadako elkarren osagarri behar zuten poloak —emakumea, gizona— etsaiak bezala elkarrekiko? Edo: munduko ariketa naturalena zergatik da gure kulturen hain arte nekeza? Galderak asko egin litezke eta bakar honetaraxe ekar gennitzake: zein autokontzientziarekin ari da mendebaleko gizakia, animalia teknikoa, bere burua burutzen?

Emakumea ispilua da; ispilu horretan gizonak bere boterea ikusi nahi du. Gizonaren eta emakumearen erlazioekin ordenu bat jaso da, noski, basa-munduan. Etika bat. Baina arraren preminentzia bat, ez gutxiago. Beste esparru batzuetan ez dakit (matriarkatua inon ba ote da erreala?), influentzien gure eremu honetan behintzat, kultura greko-kristauan bezalatsu da hori greko-islamikoan. Hala dio Profetak “Emakumeen” 4. Suran, 35. bertsoan:

“Behar da gizonezkoak lehenetsi andrazkoei (haiek direnez gero berauen erantzunekoak), Alak ere dohainez hobeto jantzi baititu batzuk besteak baino, eta haiek sostengatzen baitituzte besteok. Emazte zintzoa izan bedi manukor, leial eta isila, Alak jagon dezan”... (Eta bestela ez bada, senar musulmak haren manukor eta isiltasun hori etxean makilarekin asegura ditzake). Orain goratik salatzzen da emakumearen egoera gaitza eskualde islamiko mesprezagarrietan. Niri oso antzekoa iruditzen zait gauza asko gure Grezia maite miretsian. Eta beldur naiz, “humanistei” gure artean esatea gustatzen zitzaien eran, Euskal Herriak ere izan dukeela antz gehiegixko Greziarekin, euskal “matriarkatu” famatu guztian.

Zer da *arra* gure kulturaren? (Etikan, erlijioan...: hau da, mundu sinboliko guztian, kontzeptu kontrolagarrietan baino gehiago).

Kulturaren prozesu historiko eta politiko-sozial bezala Freudekin erreparatu duguna —gauza nahikoa ezagunak ziren, baina protagonista honek berriro gomutarazten ditu nahi ezta ere—, berrikus dezagun dena barne prozesu bezanbatean: h.d., kulturaren egituratze kanpotiarra arauketa molde hori bada —“instituzioetan”: instituziotzat emanez doktrinak, tradizioak, tabuak—, zer bilakatzen da prozesu hori gizon-emakumearen mamitasun intimoan? Zer dabil ibili gizakiaren barrua kanpoko historia horren barruan? (Nobelak aintzat hartzen duen ia historia bakarra, eta aztergai kasi obsesiboa, hori baita). Goazen, bada, gizon-emakumearen barne historia intimo horretara. Gizadiaren historia bezala ikusi duguna, ikus dezagun pertsonaren arima bezala. Arima horren autokontzientzia.

Bizitza kontrarioen armonia da (emakume/gizon, uda/negu, jaio/hil, etc.): horrelakoxe esperientzia simple

baten indarrak eta sakonak durduzaten bide zuen Efeson “pentsamendu sakoneko pentsatzailea”, Heraklito Iluna: gerrak egiten du bakea, egunak gaua... “Hasiara eta bukaera puntu bera dira zirkuluan” (B 103); “bat eta bera da bidea hara eta hona” (B 60); “bizitza da (*Bíos*) arkuaren izena (*Biós*), heriotza haren obra” (B 48), etab., eta inor ez omen dela, aipatu askoa, bi aldiz “erreka berean” sartzen. Funtsean pentsamendu greko guztiaren oinarrizko egitamu duala da hori, baina ez grekoarena bakarrik, giza adimenak errealitatea atzemateko bai kanpoan edo espazioan (goi/behe, ezker/eskuin, aurre/atze) bai bere barnean (bai/ez juzguan, edo egia/gezur ezagutzen, zuzen/oker balioespenetan, atsegin/atsekabe sentieran, subjektu/objektu mintzoan orohar, etc.). Poloek elkar eskatzen eta elkar egiten dute.

Gizonak eta emakumeak, bai norbera eta bai bestea, bi polo bezala deskubritzen dute beren burua naturan pikarrai, bata bestearen aurrean, erakargarri eta zemaikor, misteriotso, enaiz-banaiz zalantzakor. Berek egin beharko dute (zenbat interferentzia hor!) erlazioaren zernolakoa —beren naturaren beraren izaera.

Gizakia errealitatea pentsatzen hasi eta, polaritate guztien artean, polaritate mitologiko basikoa zeruaren eta lurrarena da, eta bion “erdibitzearena” (bat bitan banatzen da!), kosmogonia hesiodikoan adibidez, hastapen edo “krezio” kosmikoari leku emanez. Beraz, gizakiak badauki, polaritate handi baten barruan bilduta dagoela bere esistentzia. Gero, bizitzaren eta mugimenduaren esperientzi printzipioak ere beraiek diren bezanbatean, zeruak eta lurra esanahi aberatsa dute: zeruak — gainekotasunarekin, euriarekin, izar edo suarekin— arra signifikatzen du (aita), lurra emea (ama), etc.; mitologia txinoan zeruak

orokorki printzipio aktiboa adierazten du, *Yang*; lurra pasiboa, *Yin*. Handik hara, kultura anitzetan aurkitzen denez: eguzkia=gizona, ilargia=andrea (euskarazko “amandre eguzki” horren kontua nik ez dakit aski fidagarriro interpretatua ote dagoen); argia=gizona, iluna=andrea; sua=gizona, ura=andrea, etc. Errepresentazio moderno batean oraindik eguna gizon eta gaua andre, turistak Florentzian ikusten ditu, Michelangelok bortitz irudikatuta Medicitarren hilobiko kapera zurbilean.

Kasu: gauza bat da bi poloen teinka, eta beste bat guk nola ulertu edo zer bihurtu teinka hori. Teinka dagoela ezagutzea ez da gogoetaren abiapuntu dinamiko bat egoteko baldintza besterik: transformazio bat posible egin lezakeena, errealitatea fatalitate gaindiezintzat hartu gabe (dena batasun amorfo absolututzat). Autokontzientzia aktibo bat oposizioz ernetzen da. Bestela esan, zu zaudelako nago ni; zu hor zu bat bezala deskubritzean deskubritzen dut hemengo hau ni bat dela. Bestela nirik ez dago: Gu baitan ematen da estreina niaren nitasun kontzientzia (bartzuek oraindik tarrakatzen dituzten burgesto narzisoaren espejismoak gorabehera: elkartasunean deskubritzen du gizadiak bere gizatasuna) eta zu inmediate elementalena, agerian dago, beste sexuko zua da. Teinka bera naturak bere birproduzio eta garapenerako hartu duen baliabidea besterik ez da, gizaki primitiboak kausitu duenez. Mitologian ez dago baloraziorik, gizona ahaltsu/andrea eskas edo moduan (hondoan holako zerbaiten islarik egon ahal izatea ukatu gabe jatorrizko ebidentzia primitibo gisa). Baizik: aurreneko planoan batik bat, bi elementuen elkar osagarritasuna eta, osoa egoteko, bata-beste osatu beharra bakarrik, nahi da manifestatu. Polo bi-bien beharra: ez batek ez bestek egin baitezake berak bakarrik errealitatea-

ren osotasuna bestearekin gabe alboan. Alegia, bizitzak noraezeko duen bi poloen atezu betakorra. “Kreazioan” zeru/lur, ar/eme poloen tira kosmikoa —molde sozio-morfoan kosmologiara proiektatua—, armonia unibertsal-leko eskema positibo batean dago pentsatuta. Teinka hori, mitoak berak hala hauteman du, autokontzientzia primitiboak, ez kreazioaren (naturaltasunaren) gogoetako testuinguruan, baizik kulturaren jatorriaren sagan eta kulturaren kontzeptuan bilakatu da oposizio eta gerra; zehazkiago, komunitateak bere burua espreski “jatorrizko bekatu” baten ondorioen markuan ulertu duenean bere burua zibilizatutzat (Prometeo/Pandora; Adan/Ebaren sagarraren istorioa). “Bekatzuko” kultura horretatik iragazten da kontzientzi barneetara gero (“uno se siente culpable, los creyentes dicen «en pecado»”), Freudek oso zoli hauteman bezala. Mitoak berak islatzen du jada etena. Baina mitoa ez da behialako egintza okerren bat salatzen edo ari, baizik “horrela da” orain esaten. Sexuak “naturalki” ez dira etsaiak; “kulturaliki” bai. “Hori horrela da” ikasi dugu denok.

Bi sexuen teinkak orduan areriotasun eta hertsaketaren esanahi konplexua hartzen digu, plazer printzipioaren eta errealitate printzipioaren aipatu gatazkarena beregainki. Baina non eta nola? —axal hutsean ez geratzeko. Gizartean aurrenik, instituzio moral eta juridiko bezala; baina norbere baitaratuta gero (izan ere, instituzio publiko modernoek, zuzeneko errepresioa kanpotik hainbat gehiago bazter dezaketela, ikusten dugu, zenbat hobeto ziurtatu barnetikoaren efikazia! Nobela honetako protagonista, kanpoko errepresio forma oro —legal, sozial— kenduta, osoki barne-regulatua, gizarte moderno idealaren inkarnazio sinboliko bat da), horrela bakoitza bere muin-mui-

neraino “erdibituta” utziz eta bere eskizomaniekin zoriontsu gainera (ni eta amaigabe pertsegitzen nauten ene desira/kontzientzia krudelok). Polizia kanpotik barrura sartu digute. Kanten inperatibo kategorikoari objektatu zaiona alegia: gizakia ez da asko liberatzen tiranoa kanpoan kendu eta barruan ipiniz.

Honek ondorio latzak dauzka (protagonistaren tragedia eragiten duten horietxek hain zuzen). Norbere buruarekin ere esistentzia naiboa, xanoa, ezinezko ipini da. Kontzientzia bakuna. “Bi arima bizi da nire golkoan, ai: bata lurrari atxikitzen zaio, besteak aidean gora nahi luke hegadaltu”, mitoan hasi eta egun arte Gizadi berdin Faus-tek egiten duen esperientzia estrainioa. “La interpretación del «aparato mental» en términos de estos dos principios —dihardu Marcusek— es básica para la teoría de Freud y sigue siéndolo a pesar de todas las modificaciones de la concepción dualista. Corresponde en gran parte a la diferenciación entre procesos inconscientes y conscientes”. Ni (arrazoimena, kontzientzia) zibilizatua naiz, bezatua, eta nahi nituzke debeku guztiok obeditu: baina nire fantasia ez dago zibilizatuta, piztia da. Inkontzienteak plazer printzipioak gobernatuta funtzionatzen du beti ere, inkontrolatua da. Ezin dut lotu, ihes egiten dit: borrokatu eta estekatu beharra daukat derrigor. Neure buruarekin borroka etengabea bilakatu da nire bizitza. Nire kontzientzia alde batetik, nire desirak bestetik.

(“Un ennemi nombreux, actif, vivait en moi. Je l’écoutai; je l’épiaï; je le sentis. Je ne le vaincrais pas sans lutte... et j’ajoutais à demi-voix, comme pour mieux m’en convaincre moi-même: C’est une affaire de volonté. Je me mis en état d’hostilité”: Gide, *L’immoraliste*, 1902).

Hor hasten da gure kultura “apaiza” izaten (“esta forma *esencialmente peligrosa* de existencia humana” Nietzscheren arabera). Izpiritua hasten da.

Eta hortxe hasten da apaizaren barne-borroka eta anztaldapenen historia. Emakumearena baino lehen gizona bere buruarena bilakatu da etsaia, horregatik da beste hartaratu gero.

Ordenuaren eta probetxuaren alde, “errealitatearen” alde, baina ordenu horretatik babesa eta laguntza igurikatzen zituelako atzera, gizakiak bere barrunbe natural jostari guztia opaldu zuen, sakrifikatu. Bere gutziak, plazer gosea. Gure hiritarra egun beti razionala da. Arrazoi hutsa da. (“Errebolta hitza hiztegietatik baizik/ ez du(t) ezagutzen”: L. Berrizbeitia). Diziplina sozialari guztiz doitu zaio, arratsero sakrifikatzen ditu sentimenduk; goizean goizik jaikita lanera doa Paris-Beureten goizero, puntuan iristen da bulegora (“Ni, zeinak Aloisiekin solasetan ene atsegin haundiena/ bainuen kausitzen, orain hemen natza bulegoan”); barretxikiz agurtzen ditu lankide bikainak; atso hitzunen artean pasatzen ditu büroan, gogoa ilun, orenak, euskal neurtitz eder asko idazten; ahalegintzen da lagun hurkoaren emaztea eta aldameneko idazkaria ez desiratzen; bozemaile zintzoa da politikoki, kortesia osoz pairatzen du etxean emaztea, oraindik ez du urkatu ume nazkagarri bat. Ordenuaren orden-ordenuz, bada, “cae en la neurosis porque no logra soportar el grado de frustración que le impone la sociedad en aras de sus ideales de cultura” (*El Malestar*). Bere barruan, berak ez dakien milaka urtetako gerra bat dabil. “Con las prohibiciones inició la cultura hace muchos milenios el desligamiento del estado animal primitivo:... el incesto, el canibalismo, el homicidio”. Antzinaburuan tribuko buruzagi zorrotzak,

mazoa eskuan, zemai beldurgarri azpian debekatua zuena, manupeko mutilak barneratu egin zuen emeki-emeki. Orain barruan dauka debekua. Lehen arau publikoa zena, kontzientziakoa da. Egiteak ezezen, desiratzen bakarrik bere burua harrapatzeak ere kirioetaraino dardarazten du honezkero, ikaratu egiten du, inork ez duela ikusten jakinda ere. Beste munduren batean kastigua edukiko duela, iruditzen zaio apika, eta fruitu debekatua desiratxikitze ere uzkur da. Ordenuaren eta debeku eta arauen mundua, jendearen harremanetan, denborarekin solidoki gainegituratu egin da. Populuaren izpiritu eta kultura uni-bertsala bilakatu da. Orain berak lantzen eta bihurtzen du indibiduo naturala pertsona moral. Gizarteak badu Ni handi bat, ideala, eta umeak, bera ere Ni bilakatzeko, Ni handi hura ikasten eta beretaketzen egiten ditu negarrak eta senperrak. “Una de las características de nuestra evolución consiste en la transformación paulatina de la coerción externa en coerción interna por la acción de una especial instancia psíquica del hombre, el *super-ego*, que va acogiendo la coerción externa entre sus mandamientos. En todo niño podemos observar el proceso de esta transformación, que es la que hace de él un ser moral y social” (*El Porvenir de una ilusión*).

Hemendik aurrera gizadiaren lasterketa bat hasi da —filosofia hinduetatik Nazareteko Jesus, Marko Aurelio eta San Frantziskorenganaino— barruaren kontrol erabatekoago, arrafinago, puruago baterako. Frustrazio sentimendua zeharbidez konpentsatzera eta oreka berrezartzera ordeztu, bai frustrazio hura eta bai hark ekar lezakeen agresibitatea zuzenki are gehiago gudukatzera ematen da perfekzio guztizkoaren kandidatua, “bekatua” menperatzeko desiren iturriak berak agortzen enpeinatzeraino,

gorputzaren zein gogoaren zebadura-teknika izpiritual sineskaitzenak bururatuz. Gizartearen eta Ni orokorraren aurka erabili nahi izango litzatekeen frustrazioaren agresibitatea, barnera itzulita, beste xederen batera zehartuta, norbere aurka gerratzeko erabiltzen da. (“La cultura domina la peligrosa inclinación agresiva del individuo, debilitando a éste, desarmándolo y haciéndolo vigilar por una instancia alojada en su interior, como una guarnición militar en la ciudad conquistada”). Kontzientzia sikofantea, geroz eta estuagoa, egunean-egunean puritano eske-tiagoa, errukigabe despotikagoa bere buruarekin; grina erreprimtua, ostera, zigortuago eta errebeldeago, eroago, gaiztoago eta agresiboago: non bukatu behar du historia honek?

Freudek uste zuen, ideal goitarregiek beti errealtate behetarregiak sortarazi izan dituztela, hain zuzen frustrazioak ideal haiek mendeku gisako zerbaitetan antzaldatzen dituelako. Inoiz predikatu den maitasun puruenak eta unibertsalenak —maitasun kristauak— sortu du Inkisizioa. (Idea hori A. Mitscherlichek faxismoari, komunismoari, XX. mendeko mugimendu sozial batzuei aplikatu die). “Una vez que el apóstol Pablo hubo hecho del amor universal por la Humanidad el fundamento de la comunidad cristiana, surgió como consecuencia ineludible la más extrema intolerancia del cristianismo frente a los gentiles”.

Gure kulturaren paulotarrak gara, itxuraz behintzat; kontzeptu altuekin eta, batez ere, “maitasunarekin” oinarritu nahi izaten da hemen ordenu oro (familia, lagunartea, komunitatea, deskuidatzen bazara sindikatua bera, erlijioa, euskara, Estatu —“patriotismoak” jasana berau). Baina hain zuzen maitasuna —gure kulturaren hain zuzen-

txe— gauza oso da anbigua: brutoenak ere pixka bat izpiritualtzen dituena, ezin uka; baina izpiritualenak ere zorrazten eta basatzen ditu ez gutxiago. Maitasuna diogun tokian, diogun emakumea: ordenuaren gutxiespen biribilagorik, razionalitatearen abandono axolagabeagorik apenas dagoen. “En la culminación máxima de una relación amorosa no subsiste interés alguno por el mundo exterior; ambos amantes se bastan a sí mismos” (Freud). Maitasuna beti da komeria aurrikustezina. Desordenu faktore etengabea. Peril konstantea gizartearentzat. Horregatik, gizonaren eta emakumearen maitasunak arau-sare juridiko eta ekonomiko estuez ondo estutu eta inguratu beharra eduki du gizarte guztietan, edonon ikus dai-tekeenez.

Ez da aski, baina, kontrol kanpoko. Maitasuna fauno libertinoa da. Kontzientzia bera sentimendutan mozkortzen du. Beste ezerk ez du berak adina mutiri erlatibatzen Ordenu sakratuaren balioa, askotan gainera oharkabe-oharkabe inuzentzia aingeruzko guztian, irriz-irriz beste-tzuetan satiro rabelaisko. Ez dago toleratzerik. Ordenuak maitaleon barrua ere nahitaez inbaditu beharra dauka orduan, eroriko honetatik naturan izpiritua salbatzeko. Erretorika, morala, erlijioa, filosofia: Ordenuaren tropa denak debozinezko lan onean permatuko dira. Maitasuna “itsua eta itsugarria da”, abertituko ditu Maisu maitagarriak maitaleok. Amodiozko grinak basa-astoak bezalakoak bihurtzen gaitu. Arriskuari handiena denean gutxiena erreparatzen dion uso burugabea bezalakoak. Pertsona amorosa ezaxola da nahiz eta bere begiekin ikusi gaizki doala, anitz kalte handi errezibitzen duela bai ohorean eta faman, bai osasunean eta ondasunean, eta bai haziendan. Ez du halere “abreak baino gehiago ethorkizunera beha-

tzen”. Bera da bere buruaren eta etxearen hondamena. “Handiak dira haragiak, eta haragiaren amorio desordenatuak egiten dituen kalteak. Eta kalte prinzipalenetarik bat, prinzipalena ezpada ere, da adimentuaren goibeltzea, ilhuntzea, eta itsutzea. Presuna amurusak eztakusa, eztaki zer hari den”. Maisuak irekiko dizkie begiak. Razionalitatea berriro birreskuratu beharra dago. “¿Quién oyó dezir un tan singular ombre en el mundo, sin par en sabieza, como fue Salomón, cometer tan gran idolatría como por amores de sus coamantes cometió? ¿E demás Aristóteles, uno de los letrados del mundo e sabidor, sostener ponerse freno en la boca e silla en el cuerpo, çinchado como bestia asnal, e ella la su coamante, de suso cavalgando, dándole con unas correas en las ancas? —E de un tan grand sabio, sobre quantos fueron sabios, fazer dél bestia enfrenada andando a quatro pies” (*Corvacho*).

Emakumearen mendean erortzea da, gizonari eror dakioken harririk tzarrena. Emakumea, gainera, krudela da gero, ez du atsedetik sentimentalki harrapatu duen gizona, *Mantis religiosa* baten antzera, txikitu eta irentsi arte, moralki eta, askotan, fisikoki ere suntsituz, maitalearen beraren itsutasunaz baliatuz maltzurki hura bere autohondamenean amilarazteko. J. Soustellek *La vida cotidiana de los aztecas* (1970) liburuan Axayacalt printzesa eder-ederraren kontua kontatzen du: “Aunque casi una niña, era tan astuta y diabólica que, viéndose sola en sus cuartos y que sus gentes la temían y respetaban por la gravedad de su persona, comenzó a darse a mil flaquezas. A cualquier mancebo galán y gentil, acomodado a su gusto y afición, le daba la orden en secreto de que se aprovechase de ella, y habiendo cumplido su deseo, lo hacía matar. Mandaba luego hacer una estatua de su figura y des-

pués de adornarla con ricas vestimentas, joyas de oro y pedrería preciosa, lo ponía en la sala donde ella presidía”. Holako ipuin jarraibidezkoak ugari dira, Axularren irakurleak ezagutzen du Semiramisen istorioa.

Enpedokleren kosmologiak esplikatzeko zuten eran, maitasunak eusten dio unibertsoari bere osagarrietan apurtuta desintegratzen. Baina horretarako maitasunak berak guztiz garbia eta armonikoa eta bere buruaz ahaztua izan beharra du. Maitasun sexuala, irrazional eta antisoziala, egoista, desintegrazio agente galgarria da. Maitasun “ona” izpirituala da. Kontrolatua.

Bestela esan: maita dadin emakumea, kosmoa bezala maita bedi. Ideia garbi bat bezala. *Kosmos* ordenu eta txukuntasuna da; *mundus*, garbia. Emakumea gizonaren deabrua bada, haragi debekatua, nahikoa izanen da haren haragia aingeru (ideia, ideal)-tzea, desdebekeatzeko, Rubén Daríoren “celeste carne de la mujer” legez.

[6]

Figura deabrutsuki deabrua berau: batetik, fruitu debekatua; zorion handienaren promesa, bestetik.

Emakume anbiguo hori da mendebalearen asturua, bai. Marko Antonioren deskalabroa eta Fausten patua.

Faust, apaizaren aldaki laiko “ilustratua” da, XVIII. mendeko “Arrazoiarena”. (Mendebale moderno “sekular-tua”, hots, arnegatuki eta bereziki “apaiza”).

Bizitza luze osoan razionalitatea baino praktikatu ez duen Doktore Faustek, hau da, Ilustrazio ilustratuak, “zientziaz nazkatuta” egun batean, bizi-gosearen primadera irrintzia sumatu du. “L’homme qui médite est un ani-

mal dépravé”, mediatu dio Rousseauk. “L’état de réflexion est un état contre Nature”, protestatu dio. “Sepurturik haukaten liburuetan/ baino bizi gehiago zegok/ pa-perontzi horretan dakuskian gerezi hexurretan”, heldu zaio Berrizbeitiaren ahots bat. “Naiak egin daiguzan bada, lizunkerizko [“Sinnlichkeit”] lezetan geure griña be-roak asebeterik!”, oihuskatzen du orduan Aita Onaindiaren itzulpenean. (Itzulpen hori ere badagoela gomutatzearen euskal ahazmen handiari). “Azke eta ezereen zoztor barik, bizia zer dan zeuk zeuretara jakiten —gomiatu du hartan bertan Mefistofelek— neugaz etorri zaitezán”. Zientzia mortuaren aurka, *Faust*-en emakumeak bizitza eta askatasuna signifkatzten du. Haatik biziaren/emakumearen dei berant hau jadagoneko izpirituari da, ez naturari: kulturkume “intelektualaren” instinto gaixotu, perbertituari (“*teori* oro dozu beregan igar-igarra, *bizitz-zuzatza* berde ta mardoá”). Goetheren adiskide Schillerrek melankoliaz notatu duen gisan, euskarazko itzulpena hobeto balego Faustekin korrespondentzia garden ikusiko litzaiokeen bertso batean: “Zentzuen zorion [“Sinnenglück”] eta arimaren bake artean/ gizakiari hauta gogan-behartsua geratzen zaio” (“Das Ideal und das Leben”: Ideala eta Bizitza). Bizitzaren aurrean bizi eta askatasunaren aurrean aske geu izateko, malaxkatuta gaude aspaldi.

Dena dela, emakumearen madarikazio mugimendu hau ez da posible azkengabeki, gizartearen denboran ez eta norbere baitarapen prozesuan ere —hura nahi den guztia madarika bailiteke, baina ez ahaztu eta ez-desiratu—, antimugimendu dialektiko bat gabe. Bizitzaren instintoarekin gerra honetan, gizonaren gurari kondentatua sublimatu bezala deslotsagarritzeko (intelektualki, erlijioso-ki), emakume debekatua bera idealizatu —gutxienez

adiera sozial batean idealizatu— egingo da, objektua “arriskugabetzeko” eta sori bihurtzeko “lortzea”. Ezaguna da Greziako hetairen fenomeno, emakume tipo “permittedaren” produkzio soziala “klase hobereetan”. (Japonia feudaleko sozietate artifiziosu sinominoan geishak legez). Emazteak etxeko tresna haurginak ziren; lepatxuri arruntak *porno*, erabilgai piltzarra nezesitatean; hetaira eder garesti eta kultibatuak, burulanduak, musetan adituak eta batzuk, kontatzen denez, filosofian ere txitezkoak, athenatar handikien solaskide onikusiak, gazte nobleen inizatzaileak sexuaren artean, beren egoitza luxuriazkoetan artiestez inguratuta paraturik —artistotako batzuen mezenasgoan luzituz ere— eta Massalia eta Emporion urrunetaraino itsastatuak omen ziren merkatari berri aberatsenek gutzitiatuak, *kideak* eta *lagunak* ziren horiek, gizaratean prestigio guztidunak, haiekin ezertan konkurritzerik etxekoandre hits tuntunek ez zeukatela. (Gure dibulgazio kulturalan emagalduta adina esanahitzera ekarri dugun *Hetaira* hitza Saforen luman agertzen da lehen aldiz: *adiskidea*, *laguna* esanahian erabilia, konotazio negatiborik batere gabe. *Hetairía* greko zaharra gizonezkoen klub edo elkarte bati, Alderdi zibil edo politiko, edo kofradia kulturalari zeritzon). Emakume hau jada ez zen burgesarentzat haragi mehatxagarria. Izpiritua zen. Gizon “razionalaren” kolega. Hark liluratua izatea eta haren konpainia merezitzea eta harekin koitatzea, ez desohorezkoa, baina goresgarria ikusten zen. Arkhippe, Sofoklek kortejatzen zuen hetaira, etab., historiara pasa dira, dramaturgo eta poeten egiazko musatzat. Xenofonen esanean *Oroipenetan*, Theodotak Sokrate gatibatu omen zizun bere edertasunarekin eta solaseko xarmarekin. Hetaira eder bezain buruargi nahiz urteetan aurreratuxe dotore batek

Platon bera limurtu ei zuen, Diogene Laertioren *Vidas de Filósofos*-en irakurtzen dugunez, samurki errendatuta bertsoan aitortza eskaini bide ziolarik tok nori: “Poseo a Arqueanasa Colofonia/ sobre cuya rugosa y senil frente/ acerbo amor se esconde”.

Partikulariki interesgarria mentalitatean artista irudiginen erlazio modua hetairekin ager daiteke: denok jakina da, plastika grekoak aro arkaikotik jada zein libre eta bikain irudikatu duen beti gizonaren —giza arraren— gorputza (“Kuros”). Historia luze bezain kurioa joan-eto-rriko da, emakumearen gorputza libre azaldu den arte. Eta orduan, Afrodite Knidokoa, jainkosaren aurreneko erakuspen osoa biluzik antza denez —bainutik zutitzeko keinuan—, Kratina hetaira maitatu eta miretsiaren arabera irudikatu du zerutarki Praxitelek. Laisen fama, Venus lar-rubixian pintatzeko Apellesen eredia, “emazte eder bat, famatua, amoltsua eta plazer egilea, eta bere ofizioaren baliatzen ongi ziakiena” Korintoko herrian, Demostene filosofo handia ere kilikatu, ernatu eta limurtu omen zuena parean ikustearekin soil, Axularrenganaino heldu da. Lais Apellesen Dulzinea izan zen eta Hypereiderena gero. Sonatuak egin ziren haren ateraldiak eta zirtoak. Legendaren arabera, salaketa baten ondoren ihes egin behar izan zuen eta Tesaliako emakumeek, haren donario eta ederraren bekaitzez, ja-ta-akabatu egin zuten (justu Dionisos bezalaxe!). Guganainoago heldua Frine paregabearen fama dugu, irakurleak Lurren eta Elhuyarren Hiztegi Entziklopedikoetan egiazta dezakeenez, bai Praxiteleren eta bai Apellesen modelo egin zuena eta emakume eder limurkorraren sinonimo bilakatua lexiko grekoan. Alta, Frine hori, artisten modelo ezezik, artezale eta artisten mezenas desinteresatua ere izan bide da.

Konkistatu da, beraz (hautsi-mautsi kultural hagitz nolabaiteko eta ekiboko artean izanda ere), andrearen espazio autonomo bat gizartean.

Mendebaleko izpirituaren antzaldabide greko honetan —elkarrekin eskutik filosofia, tragedia, artea— emakumearen eta artearen eraberrizte bateratuan, ikusgarria da ikustea, jainkoak eta espazio jainkotiarra gizatiartu egin dira duintasunez eta estetikaz jantzirik —mundu homerikoan zuten gizatasun barbaro eta groteskoa gabe—, eta marmore zurian jainkoztu gizakiaren balioa, emakume eder eta izpirituzkoarena guztiz ere. Halako armonia bat Modernian, gero, edertasun idealaren artea, erotika, sexualitate erreal eta mistikoa batera, hexametroaren errigore hotza eta sua eta intelekttoa —“sentitzen duten begiz eta ikusten duten eskuz”—, poesia eta ikerketa batera, sentibilitatea eta forma purua, “ideal klasikoa” hitz batean, “Elegia erromatarretan” entseiatu da erdiesten Goethe, bosgarren Elegian nabari denez bereziki. Bere modura, Erromantizismoaren joran bat ere —eta errealitate bat, neurri apal inseguru batean— izango da. Sexuen harremanetako kultura berri bat da. Eraikidura preziagarria, kontzeptu bezala behintzat, gizonak eta emakumeak bakoitzak bere independentzia osoki gordetzen duela, elkarrekikotasuna galdu gabe, ez sentimendu eta ez adimenduz.

[7]

Bakarrrik armonia neketsu eta hauskorra da hori, ezin hauskorragoa. Nekeza inoiz eskuratzen, eta —eskuratzu gero— hainbat nekezagoa, izpirituaren teinka infinito batean eusten hari. Ez da zer gabe, infernuko deabru kris-

taua paradisuko aingeru seduzitzaile seduzitu bat baldin bada. Guztiahal zerutar sortzailearen obra kunplituena... iruntzitara. Emakume ideala ez da “anbigua” soilik.

Egun batean jainkoek Goethe-Werther bera, oporrak egiten zegoen balnearioan, nahi izan dute Pandora bizi batekin “probatu” (Ulrike von Levetzow). Agerkunde jainkozko bat da neska hori balnearioko pasia eleganteetan. “Zabalik dago zuri paradisua, infernua”, ikusi du Goethek bat-batean mundua (*Marienbader Elegie*), lore-lore begiak. (Gero ezin ezer izan da, neskak muzin egin dio, eta ez gara historiaz gehiago interesatuko, Goethek purgatorio puxka batekin askietsi dio, egia esan. Goethek infernuan ez zekien egoten).

Eder idealaren isfingea seduzigarri eta terriblea da. (Botticelliren aurpegi femininoek denboragabetasun arrai xoringarria dute: ikusle askok esan ezin ahalako melankolia sumatzen die, “air languissant et grave des femmes du maître florentin” proustianoa). Nola eskuan hartu, izan ere, ukitzerik ez dagoen garbitasuna? Asko progresatu dugu eta gure kultura “apaizak” oraindenean emakumean izpiritualtasuna ikusi nahi izaten du: haren amatasuna, edo haren zintzoa, maratza, tolesgabea, txukuna eta langilea. Baina zer da emakumearen haragia birtuteen sublimitatean gaintitzen, edertzen, debekatzen, eskuraezin bihurtzen, azkenean (“sori eztena, desiratzenago da”) tentagarriagotzen duen haren izpiritualtasun hori?

Apaizaren aldaki artistak dituzu hor Botticelli, Leonardo...

Topikoa da Ernazimentuko neoplatonismoa aipatzea (kultura modernoaren erroetan). Quattrocento florentinok eta bereziki Marsilio Ficinoren itzulpen eta iruzkinak birreskuratu duten amodioazko solasen tradizio platoniko

koa, XVIII. mendera arte nagusi egon da mendebaleko literaturan, azkenean Ilustrazio elkor baten traktatu didaktiko aspergarrien desertuan “Matrimonio onbeteaz” edo “emazte perfektuaz” errausteko. Florentzian burgesia merkataria aberastuak —hirian jauregia, kanpainan landetxea— lehen aldiz astia ezagutu du eta, Erdi Aro umela bazterturik, astia solasez, pinturaz, poesiaz betetzen jakin. Birjaiotza da. Botere berria, sentimentu berriak. Pentsamendu berri bat bilatu da, orduan, eguraldi berriaren eskaerakoa: platonismoaren eta kristautasunaren sintesi italiano —toskano— arrai bat. Amodioaren idealizazio erlijioso antzeko bat soma zitekeen jada XV. mendeko nobela sentimentalean eta lirikan, edo *Amadís*-en. Leon Hebreorekin eta Bembo eta Castiglionerekin, “maitasun izpirituala” uholde bat eta Aro osoaren filosofia arrunta bilakatu da gero Ernazimentua zabaldu ahala. Maitasuna hainbat beteginagoa da, zenbat arrazoiak argituagoa izan, egiazko ederra materiaren hutsaltasunetik libreago eta bikainagoa dela, sentsualitatea ideian gaindituz horrela. “Ezagutza” (kontzientzia) mediante, maitasuna kasto eta garbia bihurtu da, gogo biren adimen eta borondate batasun armonikoa, maitaleok, Castiglione adierazi legez *Cortigiano*-n (1528), elkarren eskutik, jainkozko edertasunaren kontenplazioraino jasoko dituen. Jainkoaren maitasunera igotzeko zurubian hastapena (iniziazioa) eta lehen maila da emakume ederraren maitasuna.

Inspirazio honen ildoan ibili dira Botticelli, Michelangelo, Raffael. Horrela hasi dugu Modernia.

Birjaiotza baino birreriota gure mende honen akaberan, maitasunaren idealizazio haiek idealizatzen ezin hasiko gara orain gu. Tamalez historiak ez du Eden asko eduki. Jakin badakigu aspaldi, matrimonioa garai

haietan enpresa ekonomiko bat zela eta senar-emazteketak arrazoi pragmatikoei obeditzen ziela; emaztea inbertsio bat zen gizonarentzat, gizona emaztearen aseguruua, kasu hoberenean altxor erosia gurasoek alabarentzat, oso gutxitan adiskidea eta maitalea. Andre-gizonen sentimendu zinezkoek, orduan, garatzeko, ezkontza eta gizarte legezko harremanotatik beste kanpo batzuetan behar zuten espazioa bilatu. Asti kultuarekin burges aberatsen sala eta jardinetan bigirak eta solasketak ugaritu zirenean, elizgizon, humanista, dama guztiz eskolatsu, merkatari, diplomatiko, atzerritar eta mila moduko gomitatu interesateekin, erlazioak ere berriak bilakatu ziren sexuen artean. Benetan plazerra eta poza kausitu, ezkontzako harreman idorretan baino, solas galanteotan edo gutunketa jentilean kausitu ahal zen garbiago eta gehiago. Neke handi gabe sinesten diogu Alexander A. Parker-i puntu honetan: “Tras el culto y elegante modo de vida retratado en *El Cortesano*, se oculta la afectación de una aristocracia satisfecha de sí misma, capaz de sancionar la frivolidad de unas relaciones platónicas con las esposas de otros hombres, rodeándolas de una aureola de misticismo religioso”. Halere, ez ote da loratu giro humano libreago bat behintzat, lehen inoiz mendebalean ikusia baino?

Eta kasualitate hutsa ote da berriro, dotoreziazko izpiritu gizalegetsu hau erradikalki “kontrarreformatzen” ahallegiten autore euskotar behinenetako bat aurkitzea literatura espainolean? Malón de Chaide fraide nafarra. (Gu beti “zerbitzarien obra” egiten). *La conversión de la Magdalena* (1588) haren izkribua guztiz tradizio platonikoan dago (A. A. Parker: “la exposición más clara y simple de la doctrina del amor platónico de toda la literatura castellana”); baina hura errotik inbertitzeko (“perbertitzeko”).

Izan ere gizon-emakumea izpiritu haragitan galdua da, eta maitasuna berez gu Jainkoagana eramateko bada ere, arrisku handia dago “bidearen” ederrarekin gusta gaitetzen eta Jainkoaz ahaztu. Malón de Chaidek *Amadís* eta *Diana* eta Garcilasoei muzin egiten die; maitasun ederraren erakusbidea, ez Hero eta Oriana, ez nobela eta eglogetako artzaintsak eta ninfak, baizik Magdalena emagaldu bekatari damutua eta penitentea da, mundua maitatzeak zer dakarren esperimentatu duena. Damuzko eta penitentziatzko maitasun bidea da Jainkoaganakoa.

Kontrarreformako harrien kontra lehertu da Ernazimentua. Bidaztiari bidean bizitza kostatzen den asmakari misteriozkoarekin agertzen segitzen duen isfingea, emakumea da beti ere: baina Beatrice, zeruko gida, Maria Magdalena bilakatu da orain. Bekatari santaren begitarte ekibokoa.

“Un recuerdo infantil de Leonardo de Vinci” saioan Freudek obra perfektua bukatu ezin duen artistaren dilema aztertu du, eta dilema horretan (ez dilema teknikoa) barruagoko drama psikologikotik produzitu den Giocondaren irriño enigmatikoa, edertasun ideal eta diaboliko dexifraezin baten maneran. Bisitariak Louvren Leonardoren ahalegin urratsak segitu ahal ditzake, nola doan hurbiltzen irudira laukiz lauki: “La Belle Ferronière” estudio zehatza; aurpegiko misterioaren mogimendua irribarre mehe gordean in “Birjina, Jesus Haurra eta Santa Ana”; Giocondaren begien hieroglifoa azkenik. Elementalki, analisiarentzat oroitzapenetako amaren irribarrea izango da hori eta puntu. Baina horrelako portreta pintatzeko, Mereschkowskiren nobelan Frantzisko I.a erregeak esaten duen bezala, ez da nahikoa pintore aparta izatea: bihotz emakumearen sekretu guztietan, Dedaloren labi-

rinto horretan, deabruak berak nola askatu ez omen da-
kien matazan, barrueneraino behar da barrendu izan.

Ikusteko artearen maisuak —saper vedere— momen-
tu psikologiko biziki bihurtikatu baten, gu ere gaurko
ikusleok gatibatzen gaituen istantea kaptatu du. Desiratu-
ko genukeen, baina geu (distantzia sozialagatik, konple-
xuengatik) desiratzen ere ausartzeko ahalke garen jauregi-
ko dama goi hurbilezinak, behin bere begiekin lipar batez
begira liezagun milagroaren —itxaropenari xirritu bat za-
balik uztea bakarrik aski— gure ametsa, inoiz hark bere
begiradaren grazia guri eginez gero alaitsu irudiz, nola
sentituko litzatekeen orduan, ezin asmatuz nola sentitu
begirakune hura, dudazko zerukotasun gaiztozko edo in-
fernukotasun berazko, zalantzan, arroboturik, halaxe dago
—berak ere agian ni desiratzen nau? burlatzen ari da ni-
taz?—, gure dilema guztia aspaldi ikusita baileukan, irri-
ñoa, berari begiratzeko gu sekula izango ginatekeena bai-
no finkiago begiz begi guri so nare —ez, begiak ez ditu
zuzenki neure gainean inoiz ipinten, zeharbegiratu baka-
rrik egiten dit parean aurrera, neuri ez begiratzuz ondo
ikusten nauela—, ala ixtant konplize iheskor baten prin-
tzaz, pudorea ez den moduzkotasun natural estudiatuz
amultsu/erdeinatsuki begietan nahiz eskuaren keinuan.
Amaraun sarea den begirada. Suge begirada den irriñoa.
“Una criatura satánica, hermana de la serpiente, que a su
vez fue hermana de Eva” (Ortega y Gasset).

Gizona bere burua ulertu ezinda dabil, berak *asmatu*
duen emakumearen korapiloan korapilatuta.

(Merezi luke konparazio bat ausaz: Freuden Leonar-
do-Gioconda versus Ulrich eta Agathe, Musil).

Leonardo hori koadroak bukatu ezinda ibiltzen omen
zen, barrua nahastuta, soluzio hau probatu, bestea proba-

tu, erabaki bat ezin erabakirik. “Ekimenik ez balu bezala..., hezurrik ez balu bezala gorputzean”, komentatzen dute Mereschkowskiren pertsonaia batzuek (*Leonardo da Vinci* nobela hori, bide batez, oso egokia iruditzen zait, Ernazimentuaren ideia bat egiteko). “Quattro ani penatovi, lo lasci6 imperfetto” dio Vasarik. Giocondaren irudia ezagunki ez zion lan bukatutzat entregatu nahi edo ahal izan enkargu emaile florentziarrari, hala joan da finean Frantziako erregeak erosita Louvrera. Hor ageri den artistaren jokaera misterio femininoarekin, gizonak bere buruaren aitzi behin eta berriro berrasmatu horrekin, arrunt gure kulturaren bera da, jeinuak bakarrik eman ahal dion jas eksklusiboarekin noski. Abiabide grekoari jarraitu dio, desiratze/mirestea zilegi izateko, emakumea Logosaren esfera inokuoan hetaira bihurtu dutenean: orobat, santa bihur daiteke, huri, walkyria... guztiz jaitsi ala guztiz jaso, baina ez inoiz gure berdindu. Jardunbide bera da beti. Leonardok, Ernazimentuan, beste askok bezala, instintoa intelektualizatu eta formalizatu egin du, erlijioak egiten duen antzera, zentzuez jابهartzerik ez dagoen ederra izpirituaz inguratu eta besarkatzeko, Tantaloren zigor azkentezina kondenatuz horrela bere burua. Izan ere apaiak, hots, Leonardok, gure kulturak alegia, larrosa geometrikoki eta razionalki nahi luke ulertu; zentzumenaren inhibizioa, izpirituan eta intelektoaren ekintzan gaintitu (“el sentimiento de la sublimación en ideas y de la claridad intelectual sustituye a la satisfacción sexual”). Gai-dipena ezingo da izan zinezkoa sekula. Ezin da inora heldu eta, lasaitua inon gozatu. (Edozein gomitatzen dut emakumea/maitasuna Lauaxeta baitan ikertzera, emaitza eskandaloso samarren beldur ez bada). “Ideia” den artean, ezagutu/maitatu nahi duguna, eta ez objektu sentigarria

(arantzak ere ba omen dituen), “ezagutza” bera desaraia izango da, hots, gure postura emakumearen aurrean eta gure hurbilketa. “El imperfecto carácter de la investigación retorna también en la imposibilidad de llegar a conclusión ninguna, y el sentimiento intelectual buscado, o sea, el de alcanzar una solución, va alejándose cada vez más”. Eder altu hori artistaren antsia betiraunkorra izango da beti: desiratu/debekatu, finean gorrotatua. Ortegak esan zuen moduan, “Leonardo fue una enorme aspiración hacia lo imposible”.

Puntu honetan Freud utzi eta kritiko batzuen iritziarekin geratuko gara: “Varios críticos han manifestado la sospecha de que en la sonrisa de la Gioconda se reúnen dos distintos elementos, y de este modo han visto en la expresión de la bella florentina la más perfecta reproducción de las antítesis que dominan la vida erótica de la mujer: la reserva y la seducción, la abnegada ternura y la imperiosa sexualidad, que considera al hombre como una presa a la que devora despiadadamente”. Hara non, idealki eta are kristauki “purifikaturik”, lagun eta kide tarako historia luze batean irabazia eta asoziatua uste genuen emakumea —neska inuzentzian sinets dezagun ahalemaila, ama begiralea, erizain aingerua, damuan kontsolatzaileria eta tentaldian aholkulari zuhurra, bekatu ezkutuan ezikusle zogia—, kultur maila berri batean, arrisku bizi eta zema bihurtu zaigun halere berriro modurik antigualenean (debekatua, desiragarria, etab., itzulunguru guztia ostera: ziklo berria, moderno/kristaua), sekula baino arrisku tsuagoa orain gainera. Emakumearen misterioak —haragi sublimatu: arte, ideia— izpirituen forma zirauna hartu du. Sexuen arteko dialektikak, arimaren gatazkaren itxura suge mitologikoarekin, beztitu du. Sugea, berriz, dena bat

izatearen esanahi aldeberean bikoitz horretako enigmaren sinbolo antzinakoa da: gizonaren sexua significatzen du, eta emakumea ere bai aldeberean. Oposizioaren eta debekuaren gaindipenera da deia, bi-bien urtutasunera batura mistiko eta sensualean. Sugea intelekttoa da eta instinto zapalduaren begitarte isila. Giocondaren irribarreko sugea. Bere soaz paralisatzen gaituen sugea. Obsesioa. Mehatxua. Geuk han ipinitako mehatxua, idealizazioaz, debekuaz. “Leonardo se encontró a sí mismo en Monna Lisa”. Bere konplexuak eta ezina.

(Txoria bezala, geure beldurrak entregatzen gaitu sugeari).

Honezkero ziklo berri batean gaude, izan ere, sobera abisatzen digunez Ernazimentuak, eta Freudek zioskun ia betidaniko “historia berdin” hura dena diferente bilakatu da. Inportantea dela ohartzea, esango nuke. Eta Camusek arrazoi zuela, Greziara itzuli beharra dagoela berriro, eskatzen zuenean.

Gu jada ez gara grekoak. Edo askoz grekoagoak gara grekoak baino.

Ez dut ene lana hemen kontsideratuko, emakumea no-la ikusi eta transformatu duen mendebaleak, etapaz etapa eta arloka, prototipoak segitzea: Erdi Aroko santak eta birjintasunaren gurtza, trobetako amodio gortesaua, milaka sorgin kiskalduak, Ernazimentuko eta Saloi ilustratuetako dama eskolatsuak. Kristautasunean, judutasunari eskerrak, emakumeak, pobreak bereziki (“birjina” edo andre apal bere burua Yahvehren esku zekienak) onarpen eta duintasun-komunitate pixka bat gizonaren munduan irabazi baldin badu aurrena, laster gero eta grekoago eta erromatarrago tankeratuz joan denez fede hori erakunde publiko gisa, eten handi gabeko jarraitasunean sartu ahal

izan du historia femininoak erlijio berriko zikloan. Monakotzak (latinoa baino grekoagoa jatorriz, gogoratuko denez) andre deabrua madarikatzen jarraitu du lekaroan (orain esangura berria dizu noski deabruzkotasunak); hirian eta etxean, hetairaren mutazio berria santa da: birjina eta martiri bada eta “erromatarra” hobeto. Jainkoaren ama, Ama Birjina — eta Erregina, etc., gero —, guztiz-guztiz gain. Grezian kulturak eta filosofiak eta arteak franko gutxi lortu zutena, emakumearen figura idealaren sozialpena, sakonki eta zabal iritsiko du nekez eta geldi barbariatik atereaz doan mendebale berrian erlijio zibilizatzaileak; hori bai, artea, filosofia, kultura, indar publikoa, lagun oso izan dituela: andre ideala gizaseme sufrituaren otoitzak gauean, preokupazioak egunean, supazterreko lanak, festak, itxaropenak, okupaturz doa pentsamendu guztiak, barne guztia, unibertso sentimental eta estetikoak eta interes materialak berak. Bere imajinarioa bihurtzen da bere errealitate. Grazia hark ematen du. Osasuna hari eskatzen zaio. Beldurrean hura da babesa — eta bizitza guztia da mende basatzen beldurrezkoa! (Jainko beldur-garriaren aitzinean bitartekotza). Andre santa, kristauak bere hurbileneke kide du egunerokotasunean, miserietan ulerkor eta bihozbera, beharretan lagun; sublime eta ederra, jai egunean, begizabal, beste agerpen bat balitz bezala miresten du lagun hori bera distira urreztatu artean aldare gorako irudi ukiezin zerutarrean, elizan belauniko, bere burua ere lanaren zama astunetik libre eta igandetako jantzi garbiz jantzita gertu duenean. (Aldareko santa eta liberazioa lanetik eta jaia eta jantzi garbiak — zeruaren antizipazioak — asoziazio batean urtuta geratuko dira). Bai, andre santa maitagarri horrekin tratua sori da. Are zilegi da, gauean amets gaiztoak egiteko beldur bagara (inkontzien-

tea ez dugu oraindik lortu kontrolatzea), Santa Ines garbiari otoitz eginez lo hartzea. Batzuk erregina santak dira —estruktura sozialean hierarkia kanonizatzeko. Batzuk martiriak. Senar tiraniko baten emazte santa bat dago, Santa Rita oker ez banabil (inposibleen patrona). Bada edozein situazio idealizatzeko adina eredu. Andre santa horiek dira bizitzako misterioetan gazteen iniziatzaileak (Santa Klara, Madalena)... Gehiago ez dago luzatu beharrik. Kulturaz deus arduratzen den irakurle inteligenteak nahikoa du sartu-irten bat edozein elizatan egitea hemen etxean, Indiara edo turistatuz gero egiten den bezalaxe.

Alegia, Greziak emakumearen figura perbertitu egin zuela, esan badugu, guk perbertsioaren perbertsioa asmatu dugu.

(Gauzak beti ez direla berdinak izan, ostera nahi nuke: Europako moraltasunean XIX. mendeak, Trento kaxkarra uzten duen prozesu paniko bat adierazten du estuke-rian, jendea gure artean Trento aipatuzaleago bada ere —agian Ernazimentuaren ideiarik ere gabe! Zenbait kritiko emanzipatuk ahoborobil “kristautasuna” ohi deritzona, hortara, XIX. mende burges hutsa izaten da gehienetan).

Kontuak kontu, bada, emakume “ez santak” ez dauka erraza mundu horretan; eta “ez santarekin”, berdin, ez da edukiko errazago. Emakumearekin tratua zilegi da, ondo dago, Jainkoaren alaba da, harekiko naturaltasuna izan liteke gizalegezko eta karitatezko obligazioa ere (apaizak nola ez du bazkalduko etxekoandrearekin eta alabarekin mahai berean!, nola ez du zainduko neskatoa gaixoaldian!). Naturala da. Baina, kontuz, “naturaltasunik” baterre gabe (mendebalean ez da geratzen naturaltasunik): oso kontzientziatzko naturaltasun bat bakarrik da zilegi. Egiten duzun ongian ere, eta ongia egin beharra dago beti,

sugea dago belarraren azpian. Emakumearekin tratua zilegi da, haren bitartez/birtutez haren baitan “santa” (ideala, *Logos*) ikusteko baldintzarekin. Ez bera.

Horregatik, errealitatean, emakumeak beti deabrua ezkututzen du: gure desira lotsagarri hori alegia, geure aurrean lotsarazten gaituena. Baina gizonarentzat arazoa ez baitatza gizonarengan, ezin, terminoak inbertitu eta problema guztia emakumea bihurtuko du hark. Emakumea gaiztoa da, ona dabilenean ere. “Nehork orhoitu, eta othoiztu ez tuena, da kasta, garbi eta prestu... Anhitz egur eder gelditzen da oihanean ekharlerik gabez”. Bera pertsonalki santa santena izanda ere, desiragarri izateari utzi ez dion artean, emakumea esentzialki deabrua da “berez”. Seduzitzen badu, gaiztoa da; eta seduzitzen ez badu, are gaiztoagoa, seduzitua izateko lan guztia gizonaren baka-rraren gain uzten du eta, berak ezer egin gabe. Paradisuko bekatuaren narratibatik hasi eta edozein bortxatzaile asasi-norenganaino gaur bertan, beti emakumearena da gizona- ren erruaren errua eta gizonaren kintenkeria guztien probokazioaren erantzukizuna. Axularren tesi ovidiotar eder horrentzat (dialogoari jarraiki berriz Lapurdi eta Erroma klasikoa) adibidapen doi-doia eta berariazkoa besterik ez da eskuartean duzun nobelaren “tesia”, tesi-nobela izateko ez asmorik, ez eta formarik eduki arren momentu batean.

Berriro Baudelairearekin laburbilduz: emakumea nahas-mahaski paradisuaren deia da, epeltasun eternalako zeru puruaren sinboloa (*La Chevelure*), eta instintoaren animalitasun gordin hezea une berean (*Le Chat*), “un air subtil, un dangereux parfum” dariola haren katu gorputz beltzaranari, eskuarekin bizkarra karezatzen diozunean. Ambiguotasun aingeruzko/deabruzko ebatzezin horixe da: ebatzi ezinezkoa, ez hau ala hori, ezpada bai hori eta bai

hura delako, nahasian dena. “Ô vierges, ô démons, ô monstres, ô martyres!”, gizonak inoiz konprenitu ezingo dituenak bere printzipio errealista “sano”ekin, “De la réalité grands esprits contempteurs” (*Femmes damnées*). Ez dago armonia posiblerik. Ez dago bakerik.

[8]

Irakurleak ez du aurkituko nobela honetan problema teologiko edo metafisikorik planteatuta. Behin bakarrik egiten da, uste dut, eta ez denbora askoan. Ez da nobela ideologiko bat (horregatixe beharbada, irakurkera ideologiko askotarikoak uzten ditu zabalik). Platon ezezik, Axular ere aspaldi geratu zitzaigun denoi oso urruti. Nobela honi ere bai.

Kontu horiek guztiak suposatuz —eta ez bilatuz, hortaz— irakurriko da nobela hau ondo. Freud, Marcuse, Wilhelm Reich, etabar, aspertuta gaude, egia esan, esplikazioekin. Gu edozer gauzarentzat esplikazioa badaukan kultura bateko umeak gara. Beraz, hemen ez da ezer esplikatzeari xerkatuko. Zergatik, nola, batere ez digu inportatu. (Egunen batean utzi beharko zaio larrosari larrosa izaten). Hemen egon ez dago euskal apaiz erreal baten psikosien kondairatxo besterik. Baina dagoenak, dagoen moduan, ekidin dena suposatzen du. Hau da, nola gogoe-ta minimizatuz, arazoa desintelektualduz, pertsonaien edozein kontsidero psikoanalitiko, edo soziologiko, historiko baztertuz, marku geografikoa ere kasik zeharo borratuz, barne-gertakari huts gorriari atxiki zaion, h.d., ob-sesioaren mekanismoari soil-soil behatzen zaion laborategiko asepsiaz bezala.

Meditatuki, nik uste, nobela hau, puritanismoaren obsesioen ildotik, razionalitate modernoaren eta haren porrotaren eremuan, bere fiaskoaz akordatzera heldu gabe zegoela oraindik, XIX. mendearen azken urte edo XX.aren lehenetan kokatzen da, emakumeak oraindik gona luzeak jazten dituzten, baina apaiz batek jada *ludi* esaten dakien aro batean; historia kritiko eta literario XVII. mende cartesiarraz gero asko ikus-ikasi eta bizihoztu baten buruan beraz. Arestion, beste mende bat bukatzera doa irakurlearentzat, bera ez dago oso historia horretan. Hau da, gu non egonik gabe geratuak gaude, zu eta ni, mendearen hondar honetan. Postura horretan dago fikzioa —retrospektiba baten antzera— kontzebitua. Iraganaldiaren birreskurapen psikologiko edo birregintza errealista bezala ez halere, gehienez orainaldiaren irakurketa saio gisa baizik.

Alegia, teoriaran behintzat guk ez dugu inork santa eta ez-santa problemarik. Denok dauzkagu “superatuta” kontu horiek... Non gaude, haatik, non egonik gabe omen gaudenok? Zer da egiaz emakumea gure kulturako ar bantentzat oraintxe bertan? Hori baita komeria. Gure izpiritua zaharra da (horixe da nobelako apaiza), geure buruak baino zaharragoak gara askozaz. Ez omen gaudela ere, historia horretantxe *ez gaude*. (Ateista espainol batek ikaragarri katolikoa eman ohi du Hamburgeko ateista baten aldean). Hala gabilta. Ez dugula sinesten, badakiguna, segitzen dugu sinesten; suntsitu zela, ikusten dugun mundu batean, segitzen dugu fidatzen; itxaropen handiak significatu zituzten hitz handiak, segitzen dugu esaten, nahiz hustuta dauden aspaldi. Hura joan baitzen, baina besterik ez da etorri (Nietzsche: “nuestra vieja moral forma parte de la comedia”). Deabrua eta, ez dira problema erlijioso edo metafisikoak (Bernanosen arrangurarik ez dago), ja

ez dira interesatzen planteamendu baterako elementuak bezala baizik nobelan, desenlazera galopean korritzen duen prozesu obsesibo baten azalpenean. Prozesua bera bakarrik da narrazioari interesatzen zaiona. Zergatik hori, bestea zein kariaz, ez dio axola. Horixe bera, gainera, historiarik ere gabe, esango nuke. Denborarik apenas utzi da (denborazkoa baino gehiago, prozesuak nezesitate logiko batezkoa eman dezan). Soildu, kendu ahal den dena, izan da autorearen obsesioa. Izpiritu huts-hutsa bere barneko borrokan geratu da: pertsonaia konkretu batena izpiritua, baina bere izen propioa ere kendu zaiona.

Izpiritu konkretu partikular horrek, nobelako soiltasun eta eskematismo horregatixe, bere barruan konbatean ari dituen emakumearen bi irudiekin (ama-alabak, armiarma eta sugea: Eskila eta Karibdis, patuaren extremo posible biak), bere asoziazioa mendebaleko kulturaren odisearekin erraz iradokitzen du, zanbulu artean gizadia gora atoian daraman *Faust*-eko “feminino eternalaren” mezu salbatzaile gabe badarik ere (“Betiko Emakiak *zerura dei dagisku*” Onaindiaren itzulpenean), ez triunfoz eta apoteosi koruz enpireoan, aitzitik eztanda tragiko baten gogorkeriaz etenda baino, desenlazeak ate den-denak itxita uzten ez baditu ere, akaso jarraipenen baten usterako, ez dakigun moduren eta lekuren batean, problema berberekin eta osterangustia berdinekin jende horrentzat, hori bai. Apaizak orohar Faust signifikatzaile badezake, emakumearen figura diferenteez —denak hemen sedukzioaren bi tipotan bilduta— ideal desiragarri guztien suma adieraz lezaketek, hots, kultura xarmatzen eta behin eta berriz gatibatzen duten ametsak: zorionarena (plazerraren edozein formatan), baina zorion gosearen eite sublimatuena ere bai, ideal erlijiosoena, etiko-estetikoena, edo utopia politiko-sozialena. Makina bat jende ematen dio bere burua oso

ki arteari (musikari, etab.) eta, zaila dela aparte izpiritu horretan irautea soilik merkaduriak agintzen duen mundu batean, artistaren atsegin betetasun propioak ere definizioz eskurazina dirudi, gehiago bat posible beti izango baita. Frustrazioak, ofizio batzuetan, ofizioaren parte egiten du. “Andregaitzat euskara hartu zenuten guztioi” eskainita dator nobela: andregai horrek, emango ditu eman pozak, denok dakizkigu maizago kausatzen dituen tormentuak eta barruan supizten dituen biolentziak nolakoak izaten diren... (Ideal maskulinoen eta femininoen oposizioa gure kulturako arketipo eta sinboloetan, horien konfliktoak eta biolentziak, etikaren bikoizketa, mundu konplexua da hori dena: Anuntxi Aranek guztiz apropos agertuta dago).

Agian ez da ezinbestekoa, baina nondik nora ulertu behar ote da indargintzak hala jotzea beti mundu hau? Garbitasuna, idealari entrega, frustrazioa, biolentzia; jainkoak eskatzen duen odola eta sakrifizioa: elementu horien arteko erlazioa literatura noiznahi faszinatu duen misterio bat da — epika heroiko grekotik hasita.

Paul Claudelen *Partage de Midi* drama aldez biografiko eta aldez filosofikotzat har daiteke, gizon eta emakumearen patuaren alegoriko-sinbolikotzat. (Goethe, Baudelaire, Valery: Apaizaren aldaki poetikoa... Barne-historia beraren betiereko itzulera beti, kulturako sail guztietan!). Claudel katolizismo estetiko-mistiko kultu batean hazi izan zen eta, Rimbauden influentzia bortizpean, poeta katoliko frantses bikainenetakoa izan da XX. mendean. Anitz laudatua da haren kanta erlijiosoetako zein prosako hizkera harlandua. Diplomatikotako gazte izaki, Txinara zerman bidaiaria luzean untzian andre polonesa batekin ezagupide ezkutukoa egin zuen, etab.; alegia, emazte fatalaren bat-bateko errebelazioa, sedukzioaren eta faszinazioaren

zoraldia, gero jauntxoaren damutxoak eta lotsatxoak, flirt berotxo ezlekukoen sublimazio terapeutiko ez mingarriegi hori finean, esperientzia hori guztia pertsonalki ezagutu zuen eta psiko-literarioki barnean eho zuen (“J’ai connu l’amour de la femme. J’ai possédé l’interdiction”: “L’Esprit et l’Eau”, *Grandes Odes*), aipatu dramako ardatza eskainiko duen esperientzia. Hauxe da: Ysé, esposa gazte fin “izpiritua”, higuin duen senar batena, Txinara doa untzian, Amalric abentureroa eta Mesa, gizon brutal bat, lagun dituela. Berehala gizon brutalaren eta izpituaren artean elkarren faszinazio grinatsu jarkiezin bat bizten da. Geroago Ysé Amalric-ekin xoratuko da, eguneroko razionalitatean logikoagoa izan behar zuenez, eta, senarra utzirik, harekin ihes egingo du Txinako hegora, Mesaren umea berekin eramanez.

“Ysé: (...) Je suis celle qui est interdite. Regarde-moi, Mesa, je suis celle qui est interdite”.

“Mesa: Je le sais”.

“Ysé: Et est-ce que je suis pour cela moins belle et désirable?”

Dena drama batean bukatzen da gero, Amalric-en egoismo kaskarrarekin eta abandonoarekin, eta haurren, Mesaren eta Yséren sarraskiarekin, h.d., edertasunen bat zuen guztiaren erabateko sakrifizioarekin, bulgaritatea bakarrik salbatzen den artean munduan inongo problema gabe. Matxinada batean txinatar bihurrituek Amalric eta Yséren etxea inguratzen dute. Bizirik harrapatuz gero zeha-zehatuko duten beldurrez, Amalric-ek erlojeriako bomba bat jartzen du etxean. Mesa iristen da orduan bihoztoi bi lagunentzat ibil-pase batekin, Ysé eta haurra salbatzeko asmoan. Amalric-ek, sutan, eraso eta Mesa larriki zauritzen du, ibil-pasearekin berak eta andreak ihes eginez.

Baina Ysé berriro etxera itzuliko da, nahiz jakin bonba geldiarazterik ez dagoela, eta, “dans la transfiguration de Midi”, animalia brutal eta izpirituaren esposario inposiblea —gure kulturak, adimenak ulertu eta, beraz, baimendu ezin duena— heriotzaz haraindi burutu ahal izango da.

Bizitza den itsasuntzian, emakumeak —hots, idealak, utopiak— destino ezusteko baten iniziatzaile aztia eta fatala, ulertezina, signifikatzen du (berarentzat ere!): ordenu racionalean kabitu ezin dena, tragikoa. Sirenen deia bezala arroketan, plazer jainkozko debekatua, faszinatzailea eta parte gaiztokoa, suizida.

Pasioaren planteamentu gordin bat ez izan arren, eta bai kadentasurezkoa gehiago, Bernardo Atxagaren *Bi Anai* ere, instinto inuzente baina deskontrolatua maitekiro begiratzeko erantzukizunaren ardura, hots, instintoaren eta moralaren konfliktoa, inkontzientearena eta kode sozialena, nahiz eta ia kondiziorik bigunenetan egon planteaturik, burutu ezinean eta bion autotxikizioan amaitzen da. Gomuta bedi orobat Miranderen *Haur Besoetakoa*-n protagonisten akabera.

Nobela hau ere hor geratzen da.

Prima facie biolentziak errematean soluzio konbentzional bat irudi lezake. Drama bat edo nobela bat, esperimentu bat baino ez da. Autoreak pertsonaia batzuk eta situazio batzuk asmatu ditu, esperimentu batzuk egiteko, estilistikoak adibidez. Aspertzen denean, denak akabatu egiten ditu eta beste gerra batera... Baina hori, onenean ere, idazleak zer egin duen, guke (autorearen psikologia edo umorea); ez, obran bertan zer egiaz “gertatzen den” eta zer dagoen (autoreak ipinita noski).

Lerrootara Freud gehiago ez ekartzeko, Schopenhauerren “Trimurtiren batasuna” aipatuko dut, esplikazio modura baino gehiago, sinbolo argigarri baten alegazio gisa.

“La Voluntad de vivir —dio— se manifiesta lo mismo en este suicida (*Shiva*), que en el bienestar de la autoconservación (*Vishnu*) y en el placer de la procreación (*Brahma*). Este es el significado íntimo de la *unidad del Trimurti*, que está completo en todo hombre, aunque en el tiempo destaque ya una, ya otra de sus tres cabezas”. (Trimurti, Brahmanen doktrina hinduaren arabera, esentzia jainkozko bakarraren manifestatzeko moduen —kreatzaille, iraunarazle edo kontserbatzaile, desegile— “hirutasunari” deritzo. Doktrina hori K.o. I. mendean beranduenik dokumentalki egiaztatua dago, zalantza gabe antzinagokoa da).

Gure “gazte denbora” esaten nuen hartara itzultzea zilegi badut berriro: “Inmoralistak”, ama protestanteagandik jasotako hezkuntza puritanao hastandu eta bere “aurreneko morala” apurtu duenean, arte grekoan eta filologia klasikoan ere interesa galdu egiten du. Pertsona osoa aldatzen da. Arte garbi armonikoa bezainbat zientzia neutral despasionatua, kontu hotz inpersonalak dira orain. Ravennara heldurik, bere barrua nola mudatu zaion aurkitzen du. (Beti Venezia aipatzen dugu, baina Ravenna harri-garria da benetan: kultura erromatarra, bizantinoa eta barbaroa, hirurak batera txirikordatzen dira hor, mendebaleko munduaren lehenengo sintesi kristauan: gogora Droctulft, deus ulertu gabe osoki miresten duen Ravenna faszinagarriaren defentsan bizia eman duen germaniar barbaroa “Historia del guerrero y de la cautiva” Borgesen istorioan). Ez dira Gala Plazidia, mosaikoak, Teoderiko Handia, “inmoralista” emozioz betetzen dutenak. “Mais, l’avouerai-je, la figure du jeune roi Athalaric était ce qui m’y attirait le plus. J’imaginai cet enfant de quinze ans, sourdement excité par les Goths, se révolter contre sa mère Amalasonthe, regimber contre son éducation latine, re-

jecter la culture comme un cheval entier fait un harnais gênant, et, préférant la société des Goths impolicés, à celle du trop sage et vieux Cassidore, goûter quelques années, avec des rudes favoris de son âge, une vie violente, voluptueuse et débridée, pour mourir à dix-huit ans, tout gâté, soûlé de débauches. Je retrouvais dans ce tragique élan vers un état plus sauvage et intacte quelque chose de ce que Marceline appelait en souriant «ma crise»” (Gide).

Badu paralelorik nobelako protagonistaren azken “krisiarekin”. Baina hemen erradikalagoa da. Akaso antzeko samarra Prousten *À la recherche du temps perdu*-ko hau duzu: “Swann sentait bien près de son coeur ce Mahomet II dont il aimait le portrait par Bellini et qui, ayant senti qu'il était devenu amoureux fou d'une de ses femmes, la poignarda afin, dit naïvement son biographe vénitien, de retrouver sa liberté d'esprit”. Baina Mahometek ere, gero, bere burua ez du hil, bizitzaren prezioan lortutako askatasuna bere bizitzarekin ordaintzeko.

Beti intrigatu nauen gauza bat beste hau da, Judasek zergatik onartu egin duen hogeita hamar txanpon miserable hura saritzat, gero zuzen-zuzen bere burua olibondo batetik eskegitzera joateko. Hau da, helburu mesianiko bati halako entregaz entregatu eta gautegun jarraitu eta gero, Maisuak bere kontzeptuan eta itxaropenetan arras desengainatu bazuen, nolabait ulertzen da “traizioa”, hots, desengainatzailearen justizia gogorreko epaia bihotz zapuztuan eta haren suntsipena, bigarren honen obratzea Jesusen etsai Judasenak ere baziren gaiztoenen esku propio ezarriz. Horrek badu konformidaderen bat. Baina gero bere burua urkatzekotan, ez da ikusten Apaizburu gorrotatu/erdeinatuen txanpon haiek zertan hartu behar zituen. Egia da, istorio hori bere ikaskideen mendeku bat izan litekeela. Edo ebangelio testuen apailatzaileek interes apo-

logetiko batekin asmatutako ipuina, profezia baten bete-
gintza alegatzeko. Edo Jesusen pasioa dramatizatzeko ba-
liabide bat gehiago... Baina gero sakon-sakonki egiantze-
koa iruditzen zait itsuskeria penagarri guztia. Idealen eta
ametsen frustrazioak, horien objektuaganako agresibita-
tea ezaguna da ikaragarri sutzen duela (kolore guztietako
“arnegatuz” beteta dago historia — geure gizarte hauxe).
Baina fiasko totalaren sentimendu honetan, objektuarena
adina, ez ote dio norbere buruaren autosuntsipena eragi-
ten frustrazioak izpiritu sensibleari? Eta “apaizaren”
egiazkoago suntsipena ez al da, agresibitatearen eztanda
fisikoa baino, bihurrituki subtilagoa, autoinmolazio izpiri-
tualaa, morala, hots, berariaz egindako — ez eroritako—
bekatua, eternitate guztirako bere buruaren lotsagarri uz-
tea eta apropos kulpabilizatzea? Hogeita hamar txanpo-
nak onartuz eta Apaizburuengandik hain zuzen horiek
onartuz, Judasek kontzienteki bere burua kondenatu eta
zigortu nahi izan du. Ez fisikoki eta denboran, izpirital
eta eternalki baizik. Aitzaki bilatze kontsolagarriari zeha-
ro uko egin dio. Justifikazio (“psikoanalisi” zerutar hala
mundutar) orori muzin. Bere autokastigu errukigabea izan
da. Eta erakutsi egin nahi izan dio bere txarkeria noraino-
koa zen bere buruari, txarkeria horretaraxe bortxatuz. Gu-
retzat, pertsona guztiz idealista on baten propio txarkeria
egitearren egindako ttattarkeria ematen du: Judas inondik
ere, Maisua salduz egin zuen gaiztakeria egiteko, nahiko
gaiztoa ez zen. Idealista askorekin ikusten dena. Pena
ematen du. Bere buruaren pena eta gupida edukitzea da,
ordea, Judasek permititu nahi ez ziona bere buruari. Auto-
mesprezu absolutuenaren espresio desesperatua. Urkatze
fisikoa, ondoren, ez da barneko urkamendu horren kanpo-
-agerpena baino izan.